

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ ДС/СС 05/4-02 бр. 822/1-ХИ/9 14.04.2016. године	
---	--

ВЕЋЕ НАУЧНИХ ОБЛАСТИ
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој IV редовној седници, одржаној 14.04.2016. године – на основу чл. 231. став 1. алинеја 15. и 16. и члана 278. Статута Факултета, прихватило Извештај Комисије за докторске студије с предлогом теме за докторску дисертацију: ПРОТИВЧИЊЕНИЧКА ТЕОРИЈА УЗРОЧНОСТИ И УЗРОЧНИ ПЛУРАЛИЗАМ, докторанда Милана Јовановића.

За ментора је одређен доц. др Владан Ђорђевић.

<u>Доставити:</u> 1x Универзитету у Београду 1x Стручном сараднику за докторске дисертације 1x Шефу Одсека за правне послове 1x Архиви	ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА Проф. др Војислав Јелић
--	--

Факултет <u>Филозофски</u>	УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ Веће научних области друштвено-хуманистичких наука (Назив већа научних области коме се захтев упућује)
04/1-2 бр. 6/92 (број захтева)	
15.04.2016. (датум)	

ЗАХТЕВ

за давање сагласности на предлог теме докторске дисертације

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на предлог теме докторске дисертације:

Противчињеничка теорија узрочности и узрочни плурализам

(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ Филозофија

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Милан (Зоран) Јовановић

Назив и седиште факултета на коме је стекао високо образовање: Филозофски факултет, Универзитет у Нишу, ул. Ћирила и Методија 2.

Година дипломирања: 2009.

Обавештавамо вас да је Наставно-научно веће

на седници 14.04.2016. одржаној

размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације.

	ДЕКАН ФАКУЛТЕТА Проф. др Војислав Јелић
--	--

Додатак уз образац 1.

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ

за кандидата Милан Јовановић

Име и презиме ментора: Владан Ђорђевић

Звање: Доцент

Списак радова који квалификују ментора за вођење докторске дисертације:

1. „Similarity and Cotenability“, *Synthese*, March 2013, Volume 190, Issue 4, 681-691. M21 (ERIH A)
2. „Goodman’s Only World“, *Between Logic and Reality: Modeling Inference, Action and Understanding*, M. Trobok et al. (eds.), Springer, Dordrecht, 2012, 269-280. M13
3. „Tri paradoksa“, *Theoria* 3, 2009, 5-16. M24
4. „Контрапример за Луисову теорију контрачињеничких кондиционала“, *Theoria*, 2006, 39-50. M24
5. „О стандардним интерпретацијама Гудманове теорије противчињеничких кондиционала“, *Theoria*, 2006, 85-96. M24

Заокружити одговарајућу опцију (А, Б, В или Г):

А) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији техничко-технолошких, природно-математичких и медицинских наука ментор треба да има најмање три рада са SCI, SSCI, ANCI или SCIE листе, као и Math-Net.Ru листе.

Б) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији друштвено-хуманистичких наука ментор треба да има најмање три рада са релевантне листе научних часописа (Релевантна листа научних часописа обухвата SCI, SSCI, ANCI и SCIE листе, као и ERIH листу, листу часописа које је Министарство за науку класификовало као M24 и додатну листу часописа коју ће, на предлог универзитета, донети Национални савет за високо образовање. Посебно се вреднују и монографије које Министарство науке класификује као M11, M12, M13, M14, M41 и M51.)

В) У случају израде докторске дисертације према ранијим прописима за кандидате који су стекли академски назив магистра наука ментор

треба да има пет радова (референци) које га, по оцени Већа научних области, квалификују за ментора односне дисертације.

Г) У случају да у ужој научној области нема квалификованих наставника, приложити одлуку Већа докторских студија о именовању редовног професора за ментора.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Датум _____

М.П.

проф. др Војислав Јелић

ODELJENJE ZA FILOZOFIJU

FILOZOFSKI FAKULTET
UNIVERZITET U BEOGRADU
OBRAZLOŽENJE PREDLOGA TEME DOKTORSKE
DISERTACIJE

*Protivčinjenička teorija uzročnosti
i uzročni pluralizam*

Kandidat: Mentor:

Milan Jovanović (OF090008) dr Vladan Đorđević

Beograd, februar 2016.

1

Protivčinjenička teorija uzročnosti i uzročni pluralizam

1. Predmet i cilj teze

U tezi ću se baviti kritikom protivčinjeničke teorije uzročnosti i kao rezultat te kritike zastupaću jednu

verziju uzročnog pluralizma. Baviću se Luisovim (David Lewis) protivčinjeničkim teorijama uzročnosti¹ i

nastojću da pokažem da postoje problemi koje te teorije ne mogu da reše. Argumentovaću, pri tom, u

prilog tezi da ovi problemi ne pružaju dovoljan razlog da se odustane od protivčinjeničke analize uzročnosti,

već ukazuju na dvoznačnost pojma uzroka, odnosno na to da postoje dve vrste uzročnosti, te da na taj način

motiviraju uzročni pluralizam.² Ponudiću potom teoriju koja uzročnost tretira upravo na taj način, dvojako, i

koja nudi dva skupa kriterijuma i gde je dovoljno da nešto zadovolji bilo koji od njih da bi bilo nazvano

uzrokom.

U nastavku teksta, prvo ću predstaviti Luisovu stariju protivčinjeničku teoriju uzročnosti, u njene obe verzije, i neke poznate probleme s kojima se ona suočava. Potom ću ukratko izložiti novu Luisovu

teoriju i pokazati da uprkos značajnim izmenama ona ima izvesne probleme, kao i da i dalje ne rešava

glavni problem stare teorije. Razmotriću nakon toga ukratko neke dobre strane ovih teorija i upoređiću ih

po tome kako objašnjavaju neke *teške* slučajeve. Zahvaljujući tim razmatranjima, diferenciraću tri različite

grupe slučajeva uzročnog odnosa koje imamo u govoru o uzročnosti, i ponudiću argumente u prilog tezi da

su pomenuti problemi protivčinjeničke teorije uzročnosti vezani isključivo za jednu grupu tih slučajeva,

dok je za drugu grupu protivčinjenička analiza ne samo adekvatna već i neophodna. Potom ću pokazati

kako ovo motiviše uzročni pluralizam, i kratko ću razmotriti način na koji bi trebalo formirati pluralističku

teoriju uzročnosti tako da ona može objasniti sve tri grupe uzročnih odnosa. Na kraju, ukratko ću ukazati

na ulogu pragmatike u uzročnom govoru, posebno povodom jedne podgrupe uzročnih odnosa.

Često se načelno vrši podjela na dve grupe teorija uzročnosti: metafizičke i ne-metafizičke. S jedne strane imamo metafizičke teorije uzročnosti koje se bave ontologijom uzročnog procesa, onim što sačinjava uzročni odnos ili uzročnu vezu u stvarnosti. U takve teorije, pored svih onih uzročnih teorija koje imamo u istoriji filozofije do Hjumana, ubrajamo i savremene teorije uzročnog procesa i teorije transfera, koje jednim imenom zovemo teorijama produkovanja (productive theories of causation). Nasuprot njima, postoje teorije koje se bave konceptualnom analizom uzročnosti, odnosno analizom značenja pojma uzroka. Među ove

¹ U pitanju su dve teorije: iz teksta „Causation“ (1973b), koja je kasnije dorađena u tekstu „Postscripts to ‘Causation’“, (1986c), i teorija koju je Luis formulisao u tekstu „Causation as Influence“ (2000).

² Možda bi bilo pravilnije ovde koristiti izraz „uzročni dualizam“, ali u literaturi se ustalio naziv „uzročni pluralizam“

i za teorije uzročnosti koje su dualističke, pa ću se i ja povinovati tom običaju.

2

teorije, sa daleko manjim ontološkim obavezama u odnosu na metafizičke, spadaju nomološko-deduktivna,³

probabilistička, intervencionistička i protivčinjenička teorija uzročnosti.⁴

Motivacija za protivčinjeničke teorije, koje analiziraju pojam uzroka pomoću odgovarajućih protivčinjeničkih kondicionala, vrlo je intuitivna i prisutna je (kako tvrde zastupnici ovih teorija) u našem

uobičajenom razmišljanju i govoru o uzročnosti. Na primer, bacio sam kamen i slomio prozor.

Očigledno

smo skloni da moje bacanje kamena u ovom slučaju nazovemo uzrokom lomljenja prozora, kao što smo

skloni da prihvatimo i sledeći protivčinjenički kondicional: „da nisam bacio kamen, prozor ne bi bio

slomljen“. Ovo je, prema mnogim autorima, znak da postoji bliska veza između uzročnosti i protivčinjeničkih kondicionala.

Kao što je pomenuto, Luis je u različitim periodima zastupao dve protivčinjeničke teorije uzročnosti. Uprkos razlikama o kojima ću govoriti kada budem predstavljao noviju teoriju, one imaju

mного toga zajedničkog. I jedna i druga teorija su teorije o uzročnom odnosu između događaja, tj. u obema

su uzročni relati (odnosno: *ono* što stoji u uzročnom odnosu) događaji. I jedna i druga analiziraju *pojedinačne* (token) uzročne tvrdnje između *aktualnih* događaja: drugim rečima, one ne govore o tome da

li (ili kada) jedan tip (type) događaja uzrokuje neki drugi tip, već o tome kada jedan pojedinačni događaj

koji se je dogodio jeste uzrok nekog drugog aktualnog događaja. Obe ove analize pojma uzroka koje je Luis

zastupao su *reduktivne* – u smislu da uzročnost analiziraju pomoću drugih pojmova koji su ili primitivni ili

njihova analiza ne podrazumeva uzročnost. I, na kraju, obe verzije su analiza *šireg i*

nediskriminatornog

pojma uzroka, što znači da se ne bave pitanjem *pravog* ili *glavnog* uzroka, već u uzroke računaju *sve ono*

što je uzročno odgovorno za neku posledicu. Razlog tome je taj što pitanje o *pravom* uzroku ima svoju pragmatičku dimenziju, to jest zavisi od interesa kojima se rukovodimo u tom razgovoru, raznih kontekstualnih faktora i tako dalje. O ovome ću detaljnije pisati kasnije. U narednim pasusima predstavicu stariju Luisovu teoriju.

Osnovna ideja protivčinjeničke teorije uzročnosti je da se uzročnost može analizirati pomoću *protivčinjeničke zavisnosti*. Ovo je slučaj i u starijoj Luisovoj teoriji, čiju osnovnu ideju možemo (u

3 U pitanju je poznata hjumovska teorija uzročnosti, koja se (u literaturi na engleskom jeziku) zove „regularity theory of causation“, i koja se povremeno, prema dominantnom modelu uzročnog objašnjenja koji ide u paru sa ovom teorijom, naziva upravo ovako. U izostanku nekog ustaljenog prevoda za *pravi* naziv ove teorije, odlučio sam se da prihvatim ovaj naziv koji je prisutan u literaturi na našem jeziku.

4 Ne slažu se svi oko ove podele (vidi. Psilos (2009.)). Štaviše, i sâm ću od nje odstupiti.

5 Protivčinjenički kondicionali su posebna vrsta rečenica u pogodbenom načinu, koji najčešće imaju formu „Da je A bilo slučaj, onda bi B bilo slučaj“, i najčešće u zavisnoj rečenici sadrže tvrdnju koja nije istinita.

3 pojednostavljenom obliku) predstaviti ovako: dva aktuelna *distinktna* događaja⁶ (npr. *c* i *e*) nalaze se u

uzročnom odnosu tako da *c* uzrokuje *e* ako⁷ se odgovarajući iskazi (kojima se tvrdi odsustvo datih događaja)

nalaze u odnosu protivčinjeničke zavisnosti. Preciznije, ako uzmemo da iskaz *C* tvrdi da se događaj *c*

dogodio, a iskaz $\sim C$, sledstveno, da se događaj *c* nije dogodio, i na isti način odredimo iskaze *E* i $\sim E$, onda

možemo reći da je događaj *c* uzrok događaja *e* ako iskaz $\sim E$ protivčinjenički zavisi od iskaza $\sim C$. Protivčinjenička zavisnost između dva iskaza definisana je kao istinitost odgovarajućeg protivčinjeničkog

kondicionala, koji te iskaze sadrži kao svoj antecedens odnosno konsekvens. Stoga, uzročnost možemo za

početak definisati ovako:

Događaj *c* uzrokuje događaj *e* ako važi protivčinjenički kondicional: „Da se *c* nije dogodilo, *e* se ne bi dogodilo“; ili kraće: događaj *c* uzrokuje događaj *e* ako važi $\sim C \rightarrow \sim E$.

Dakle, uzročnost između događaja je definisana pomoću protivčinjeničke zavisnosti između odgovarajućih iskaza. Pitanje, pak, kada su dva iskaza protivčinjenički zavisna, kao što je rečeno, pitanje

je istinitosti odgovarajućeg protivčinjeničkog kondicionala. A da bismo utvrdili kada je taj kondicional

istinit, u ovoj teoriji koristimo Luisovu semantiku za kondicionale.⁸

Lako je videti kako ova teorija uspeva da objasni standardne i nekontroverzne slučajeve uzročnosti.

Da iskoristim prethodni primer: rezultat kome težimo je da prepoznamo moje bacanje kamena kao uzrok

lomljenju stakla. I dobijamo taj rezultat, zato što je protivčinjenički kondicional „da nisam bacio kamen,

staklo se ne bi slomilo“ istinit, te imamo protivčinjeničku zavisnost između iskaza koji odgovaraju

događajima za koje ispitujemo da li su (prema ovoj teoriji) u uzročnoj relaciji. Međutim, do sada je izložen samo dovoljan uslov za postojanje uzročne veze, ali ne i neophodan. Drugim rečima, sve što zadovoljava ovaj uslov, jeste uzročnost, ali postoje slučajevi koje (manje ili više nedvosmisleno) smatramo primerima uzročnosti a koje, budući da ne zadovoljavaju navedeni uslov, ovako izložena teorija ne bi prepoznavala kao slučajeve uzročnosti. U pitanju su slučajevi gde pored događaja (npr. c_1) koji uzrokuje izvesnu posledicu (e), imamo kao aktualan i rezervni uzrok (c_2), koji bi, da nema onog prvog događaja uzrokovao tu istu posledicu. Ovakve slučajeve, gde imamo jedan ili više ovako određenih rezervnih uzroka,⁹ možemo nazvati slučajevima *redundantne* uzročnosti. Već iz ovog opisa može

⁶ Ovo određenje deo je Luisove teorije o događajima koja je napravljena kako bi obezbedila teoriju o

relatima za njegovu uzročnu teoriju. Dva događaja su distinktna ako nijedan nije deo onog drugog, niti dele (tj. oba poseduju)

neki isti deo, tj. „ne preklapaju se“. Za preciznije određenje vidi Lewis 1986b.

⁷ Ali ne i „samo ako“, o čemu će kasnije biti reči.

⁸ Lewis 1973a; Zahvaljujući takvoj semantici za protivčinjeničke kondicionale, Luisova teorija izbegava neke poznate

probleme nomološko-deduktivne teorije uzročnosti (problem pogrešnog prepoznavanja posledice ili epifenomena

kao uzroka i problem zajedničkog uzroka).

⁹ Zbog jednostavnosti u nastavku ću govoriti o dva redundantna uzroka (ne o više njih).

4

se videti zašto slučajevi redundantne uzročnosti predstavljaju problem za ovu pojednostavljenu formulaciju

teorije. Naime, ovde nemamo protivčinjeničku zavisnost između $\sim C_1$ i $\sim E$; to jest, nije istinita tvrdnja da

„da se nije dogodio događaj c_1 , ne bi se dogodio događaj e “, jer bi se ipak dogodio, budući da bi ga u

odsustvu događaja c_1 uzrokovalo c_2 .

Razmotrimo jedan takav primer, gde uzročnu strukturu možemo predstaviti na sledeći način:

Na ovoj slici, krugovi predstavljaju izvesne događaje.

Zatamnjeni krug označava da je taj događaj aktualan, a

prazan krug da događaj nije aktualan. Linije sa

strelicama na vrhu označavaju uzrokovanje, a krug na

vrhu strelice označava da je ta veza inhibitorna, u tom

smislu da putem te veze dati događaj biva sprečen da postane aktualan. Događaji su poredani po vremenskom redu sleva na desno.

Postoji uzročni lanac koji vodi od događaja c_1 do posledice e .¹⁰ S druge strane, uzročni lanac koji vodi od (takođe aktualnog) događaja c_2 do događaja e , presečen je (inhibitornom vezom između aktualnog

događaja c_1 i događaja b koji se nalazi negde na tom uzročnom putu). U ovakvim slučajevima, bez ikakve

dileme, c_1 računamo kao uzrok događaja e a c_2 ne.

Međutim, između odgovarajućih iskaza o događajima c_1 i e ne postoji protivčinjenička zavisnost.

Kondicional $\sim C_1 \rightarrow \sim E$ nije istinit. Na slici pored možemo videti

prikaz šta bi bilo da se događaj c_1 nije dogodio. Da se c_1 nije

dogodilo, e bi se ipak dogodilo, zato što bi c_2 sada bez prisustva c_1 koje (kada je aktualno) inhibira jedan od događaja u uzročnom lancu između c_2 i e , uspelo da uzrokuje e . Dakle, imamo događaje (c_1 i e) za koje smo spremni da tvrdimo da stoje u uzročnoj vezi, ali izostaje protivčinjenička zavisnost između odgovarajućih iskaza. Stoga, ako bi protivčinjenička teorija uzročnosti bila određena na ovaj pojednostavljen način koji je do sada predložen, ona ne bi mogla da objasni ovakve slučajeve redundantne uzročnosti.

Međutim, teorija o kojoj govorimo formulisana je tako da uspeva da objasni i ove slučajeve. I to na sledeći način: uvođenjem *uzročne zavisnosti* u predloženu analizu, kao posrednika između uzročnosti i

¹⁰ Izgleda da standardno podrazumevamo da je uzročnost *tranzitivna* relacija, to jest, da za bilo koja tri događaja c ,

d i e važi da ako je c uzrok d i d uzrok e , onda je uvek istinito da je c uzrok e . Međutim, postoji izvesno neslaganje i

oko ove tvrdnje, koje ovde možemo ostaviti po strani.

5

protivčinjeničke zavisnosti. Malopre ponuđeno određenje uzročnosti sada ćemo iskoristiti kao određenje

uzročne zavisnosti. Dakle:

Događaj e uzročno zavisi od događaja c akko važi kondicional „Da se c nije dogodilo, e se ne bi dogodilo“; ili kraće: događaj e uzročno zavisi od događaja c akko važi $\sim C \rightarrow \sim E$ (gde su C i E iskazi definisani kao i ranije).

Sada kada smo uveli uzročnu zavisnost, možemo pokušati da predstavljeni problem rešimo postulirajući da uzročnost nije isto što i uzročna zavisnost, i da možemo imati uzročnost i bez uzročne

zavisnosti. Glavno pitanje sada postaje – kako su povezani uzročnost i uzročna zavisnost. Tek odgovor na

ovo pitanje omogućiće nam da procenimo da li takva teorija uspeva da objasni one problematične slučajeve

ili ne.

Ta veza između uzročnosti i uzročne zavisnosti u Luisovoj ranijoj teoriji određena je na sledeći način:

Događaj c uzrokuje događaj e akko događaj e uzročno zavisi od događaja c , ili postoji lanac uzročne zavisnosti od dva ili više koraka koji povezuje događaj c sa događajem e .

Ovako određena, teorija prepoznaje slučajeve kao što je onaj malopre navedeni kao primere uzročnosti. Postoji lanac uzročne zavisnosti između događaja c_1 i e , i to je lanac koji sadrži dva koraka.

Događaj d uzročno zavisi od događaja c_1 dok događaj e uzročno zavisi od događaja d , i to zato što su

odgovarajući protivčinjenički kondicionali: $\sim C_1 \rightarrow \sim D$ i $\sim D \rightarrow \sim E$ oba istinita.¹¹ S druge strane, ne možemo

naći ovakav lanac uzročne zavisnosti između c_2 i događaja e , budući da kondicional $\sim B \rightarrow \sim E$ nije istinit.

Zbog toga, ova teorija dolazi do željenog rezultata, da c_1 jeste a c_2 nije uzrok događaja e .

Na ovaj način, prethodni primer nedvosmisleno pokazuje jedino to da uzročna zavisnost nije tranzitivna – što samo po sebi nije problem. S druge strane, ovim je uzročnost određena kao tranzitivna, što

jeste rezultat kojem u teoriji težimo.

Ovim smo kompletirali protivčinjeničku analizu uzročnosti kakvu Luis zastupa u svom tekstu „Causation“ iz 1973. godine. Ipak, nekoliko je ozbiljnih problema za ovu teoriju.

¹¹ Neko bi mogao da dovede u pitanje istinitost ovog drugog protivčinjeničkog kondicionala ($\sim D \rightarrow \sim E$) tako što bi

ukazao na to da se događaj e može dogoditi i bez događanja događaja d , tako što će biti uzrokovan događajem c_2 .

Međutim, to podrazumeva odsustvo događaja c_1 koji, kada je prisutan (aktualan), onemogućuje događaj c_2 da

uzrokuje e . Tj. da bi ta tvrdnja bila istinita moramo da prihvatimo istinitost tzv. *backtracking* kondicionala: $\sim D \rightarrow$

$\sim C_1$, a takvi kondicionali su po Luisovoj semantici za protivčinjeničke kondicionale neistiniti. Vidi Lewis 1979.

6

Glavni problem u vezi je sa sledećom primedbom: nisu svi slučajevi redundantne uzročnosti objašnjivi na ovaj način. Štaviše, za mnoge slučajeve redundantne uzročnosti (čak i za one najjednostavnije i svakodnevnije) nije jasno kako bi ova protivčinjenička teorija mogla da ih objasni i prepozna kao uzročnost.

Da bismo ovo videli, moramo prvo da napravimo razliku između dve vrste redundantne uzročnosti:

simetrične i *asimetrične* redundantne uzročnosti. Kod asimetrične redundantne uzročnosti (tj. uzrokovanja

predupređivanjem) postoji jasna razlika između događaja koji je uzrok neke posledice, i onog drugog

događaja, koji je samo alternativni, rezervni uzrok (koji bi doduše uzrokovao posledicu, da nema ovog

prvog događaja koji ju je uzrokovao). Jedan događaj povezan je uzročnim procesom sa posledicom, dok

drugi nije (i to upravo zato što ovaj prvi to onemogućava). S druge strane, imamo slučajeve gde ne postoji

ova asimetrija između redundantnih uzroka neke posledice. Oba događaja su povezana uzročnim procesom

sa posledicom, i svaki je dovoljan da proizvede efekat. Ovakve slučajeve Luis naziva *simetričnom*

redundantnom uzročnošću ili *naddeterminisanošću*.¹²

Na slici pored imamo šematski prikaz takvog uzročnog odnosa.

Imamo tri aktualna događaja, od kojih su dva (c_1 i c_2) redundantni

uzroci, gde je svaki dovoljan za posledicu e . Očigledno je da niti

jedan od redundantnih uzroka ne zadovoljava uslov originalne

Luisove teorije da bude nazvan uzrokom. Niti za jednog od njih ne

važi: da se taj događaj nije dogodio, ne bi se dogodilo ni e .¹³ Isto tako, ne vidimo kako bismo primenili onu

raniju taktiku uvedenu za redundantnu uzročnost, budući da oba događaja imaju nepresečen uzročni lanac

koji vodi sve do posledice. Da li je onda ovo nepovoljan rezultat za teoriju kojom se bavimo?

Prema samom Luisu – ne. On slučajeve naddeterminisanosti vidi kao irelevantne testove za samu teoriju – budući da, kako on kaže, nemamo izgrađeno ni naivno (zdravorazumsko ili pred-teorijsko)

mišljenje o njima, pa stoga ni jasnu ideju kakvom rezultatu u takvim slučajevima teorija treba da teži. Šta

je uzrok u takvim slučajevima? Ne postoji, po definiciji takvog tipa uzročnosti, ni jedan razlog da favorizujemo jedan od redundantnih uzroka nasuprot onom drugom. To nas ostavlja sa dve mogućnosti: a)

da prihvatimo da su oba događaja uzroci, ili b) nijedan događaj nije uzrok. Iako je kasnije (Lewis, 1986)

istraživao različite vrste naddeterminisanosti njegov stav je u osnovi isti (i tu, kao i u novijoj teoriji

uzročnosti). U pomenutom tekstu iz 1986. godine, Luis daje metodološku opasku koja se tiče ovakvih

slučajeva, u vidu krilatice „plen pobjedniku!“. Ovom krilaticom sugerise se da prilikom odabira adekvatne

teorije u nekoj oblasti pravi test moraju predstavljati nekontroverzni slučajevi u kojima bez dileme znamo

¹² „Predupređivanje“ koristim kao prevod engleskog izraza „preemption“, a „naddeterminisanost“ ovde je prevod

za „overdetermination“.

¹³ Doduše, za njihovu mereološku sumu možemo reći da stoji u odnosu uzročne zavisnosti sa posledicom.

7

kakav rezultat treba teorija da nam dâ; kada imamo teoriju koja dobro objašnjava takve slučajeve, onda ovi

nejasni slučajevi, za koje ne znamo kako teorija treba da ih prepozna ili dijagnostikuje, mogu da *idu* kao

plen pobjedniku, koji god rezultat teorija davala povodom njih.

Iako neki autori ovakav odgovor smatraju nezadovoljavajućim¹⁴ (i sâm ću se vratiti tome kasnije)

slučajeve naddeterminisanosti možemo za sada ostaviti po strani i okrenuti se slučajevima asimetrične

redundantne uzročnosti, povodom kojih su naše intuicije jasnije. Tu bez dileme jedan od redundantnih

uzroka, koji ćemo zvati *predupređujući* uzrok, vidimo kao uzrok date posledice, dok drugi (*predupređeni*)¹⁵

vidimo kao rezervni uzrok, kao nešto što nije uzrokovalo posledicu (iako bi je uzrokovalo, u slučaju da

predupređujući uzrok nije aktualan). Ono što sada treba da nas brine jeste: da li su *svi* slučajevi asimetrične

redundantne uzročnosti objašnjivi na način na koji to originalna Luisova teorija predviđa.

Nisu. Postoje slučajevi redundantne uzročnosti kod kojih nemamo mogućnost da upotrebimo manevar sa netranzitivnošću uzročne zavisnosti. I u pitanju su, štaviše, vrlo uobičajeni i svakodnevni

primeri uzročnosti. Možemo iskoristiti primer s početka ovog teksta. Zamislimo da ja stojim ispred izloga

i bacam kamen ka njemu. Dodajmo sada u taj primer i mog lojalnog kolegu, Marka, koji stoji pored mene

i takođe baca kamen ka izlogu. Pretpostavimo, nadalje, da njegov kamen putuje tek nešto sporije od mog

kamena, ili da je bačen par trenutaka kasnije. Moj kamen pogađa staklo i ono se lomi. Međutim, da moj

kamen nije slomio staklo, Markov kamen bi ga slomio (i to na relevantno sličan način) tek koju milisekundu

kasnije. Dakle, događaju se oba redundantna uzroka: i moje bacanja kamena, i Markovo bacanje kamena;

dešava se i posledica – lomljenje izloga. Očigledno je da je ovo primer asimetrične redundantne uzročnosti.

Ali ovde nećemo nikako moći da napravimo niz uzročne zavisnosti od mog bacanja kamena do lomljenja izloga, jer da je bilo koji događaj iz tog niza izostao, izlog bi se svejedno slomio, zbog Markovog kamena.

Naprosto, ovde izostaje ono presecanje kakvo imamo u onom ranijem šematskom prikazu. Zato slučajeve koji pokazuju takav obrazac, gde u prvom uzročnom lancu postoji neki događaj koji preseca drugi uzročni

lanac, zovemo *rano presecanje*, a ovakve, gde to nije slučaj, nazivamo *kasnim presecanjem*.¹⁶

¹⁴ Npr. vid. Paul 2009.

¹⁵ U pitanju su izrazi „preempting“ i „preempted cause“.

¹⁶ Izrazi koje Luis koristi su „early/late cutting“.

8

Naime, ako uzmemo da je moje bacanje kamena (na slici: *c1*) počelo u trenutku *t*, a da se staklo slomilo u trenutku *t'*, onda možemo reći da ovde proces koji vodi od rezervnog uzroka (Markovog bacanje

kamena, na slici: *c2*) do posledice (lomljenja izloga, na slici: *e*) nije presečen nekim procesom koji počinje

u nekom trenutku unutar poluotvorenog intervala [*t-t'*). Ovde je onemogućavanje rezervnog uzroka da

izazove posledicu vezano za proces koji počinje u trenutku kada se posledica događa, tj. kada se staklo izloga lomi. Taj proces rezultira time što uzročni lanac koji ide od rezervnog uzroka ne može da stigne do posledice, jer je neki događaj neophodan u tom lancu za događanje posledice (npr. sudar Markovog kamena sa staklom izloga; na slici: *b*)

onemogućen, inhibiran (jer se staklo slomilo, i kamen proleće kroz okvir izloga bez mogućnosti da udari u staklo).

U ovakvim slučajevima asimetrične redundantne uzročnosti, koje Luis naziva *kasno predupređivanje*, ne možemo pronaći srednji događaj pomoću kojeg bismo na ranije opisani način dobili

željeni rezultat – da jedan događaj jeste, a drugi nije uzrok. Drugim rečima, u ovakvim slučajevima imamo

jasan zdravorazumski stav da je jedan od događaja (naime: *c1*) zaista uzrok date posledice (*e*), a među tim

događajima (*c1* i *e*), ipak nema ni direktne uzročne zavisnosti (tj. nema protivčinjeničke zavisnosti između

njima odgovarajućih iskaza) niti lanca uzročnih zavisnosti, te teorija koju razmatramo ne prepoznaje

njihovu vezu kao uzročnu.

Zbog toga, Luis u tekstu u kojem u mnogim aspektima doraduje upravo izloženu teoriju uzročnosti,¹⁷ nju proširuje tako da ona može da objasni i ove problematične slučajeve redundantne uzročnosti.

Da bio ovo postigao, Luis uvodi relaciju kvazi-zavisnosti. Kako bismo razumeli šta je kvazizavisnost,

pogledajmo sledeće. Uzmimo jedan niz događaja (bez obzira da li on predstavlja uzročni niz ili ne) i uzmimo sada identičnu kopiju ovog niza – koji sadrži u potpuno istom redosledu, potpuno iste

događaje – ali u nekom drugom prostorno-vremenskom regionu ili nekom drugom mogućem svetu, gde se okruženje može razlikovati, u smislu da su prisutni ili odsutni različiti događaji koji su u odnosu na ovaj niz ekstrinzični, ali gde su prirodni zakoni istovetni onim koji upravljaju u regionu gde se onaj originalni

¹⁷ U tom pomenutom *Postscript*-u iz '86. Luis završava mnogo *nedovršenog posla*, pa između ostalog, proširuje svoju analizu tako da ona obuhvata i slučajeve uzročnosti pod pretpostavkom indeterminizma. Budući da zadržava centralna određenja ranije teorije, ovo smatram samo dorađivanjem ove prve teorije, te ih zajedno smatram *starijom Luisovom protivčinjeničkom teorijom uzročnosti*. Nasuprot njoj stoji *novija teorija*, o kojoj ću govoriti kasnije.

9

niz događaja odvija. Pitanje koje sada treba razmotriti je sledeće: da li se može dogoditi da taj drugi niz koji

je kopija ovog prvog bude uzročni niz, a da ovaj prvi to ne bude?

Luisov odgovor je – ne. Jer, kako on tvrdi, šta se događa u nekom regionu uzročno zavisi jedino od

zakona i intrinzičnog karaktera samog niza, tj. zavisi samo od tih događaja koji čine dati niz. Ako je takav

niz uzročni u nekom okruženju, biće to i u drugim okruženjima sa istim zakonima.

Jedan takav niz događaja u nekom okruženju može lako *ne* ispunjavati obrazac uzročne zavisnosti (pa čak ni uslov da postoji lanac uzročnih zavisnosti od početka do kraja niza), zahvaljujući specifičnim

karakteristikama tog okruženja, i događajima koji su tom procesu ekstrinzični. Međutim, u drugim

okruženjima, gde nema tih nepovoljnih okolnosti, one će pokazivati obrazac uzročne zavisnosti (direktne

ili lančane). Upravo takav je niz koji imamo u mom pređašnjem primeru. Niz događaja koji počinje od mog

bacanja kamena i završava se lomljenjem izloga, zbog prisustva Markovog kamena u aktualnom svetu ne

ispunjava obrazac uzročne zavisnosti (niti je primer lanca uzročnih zavisnosti, kao što smo videli gore).

Međutim, egzaktna kopija tog niza u nekim drugim prostorno-vremenskim regionima aktualnog sveta ili u

nekom drugom mogućem svetu gde vladaju isti zakoni, bez prisustva Markovog bacanja kamena (ili nekog

drugog, po uzročnu zavisnost, nepovoljnog događaja) pokazivaće obrazac uzročne zavisnosti.

Ovim je dato neformalno određenje kvazi-zavisnosti. Možemo pokušati da to određenje preciziramo. Ukoliko neka dva događaja c i e , koji predstavljaju početak i kraj nekog niza događaja, ne

stoje u odnosu uzročne zavisnosti, niti postoji lanac uzročnih zavisnosti koji ih povezuje u aktualnom svetu,

onda ćemo reći da e kvazi-zavisi od c akko savršena kopija takvog niza (sa njima kao krajnjim događajima)

u velikoj većini¹⁸ drugih prostorno-vremenskih regiona i/ili drugih mogućih svetova pokazuje obrazac

uzročne zavisnosti (ili lanca uzročnih zavisnosti).

Poslednji korak je da se ovo doda u analizu uzročnosti. Dakle, prema ovoj proširenoj analizi, uzročnost definišemo ovako:

Događaj c uzrokuje događaj e akko: e uzročno zavisi ili kvazi-zavisi od c , ili postoji lanac uzročnih zavisnosti, ili lanac kvazi-zavisnosti, ili kombinovani lanac uzročne i kvazizavisnosti koji povezuje događaj c sa događajem e .

Ovakav manevar suštinski zavisi od tvrdnje da je uzročnost intrinzična relacija, da ona zavisi od samih

događaja koji su uključeni u taj odnos, i ne zavisi od drugih spoljašnjih faktora.

¹⁸ Lewis 1986c, str. 206.

10

Međutim, da li je uzročnost intrinzična relacija? Pogledamo sledeći primer. Zamislim opet mene ispred izloga kako zamahujem da bacim kamen ka njemu i slomim ga. Moj kolega Marko, koji je na par

koraka od mene, sada u čvrstoj nameri da me spreči da bacim

kamen (b), kreće ka meni (a), ali se na tom putu spotakne (c) i

ja ipak bacim kamen (d) i slomim izlog (e). Da se nije spotakao,

Marko bi me sprečio da bacim kamen, a da nisam bacio kamen,

izlog ne bi bio slomljen. Spoticanje funkcioniše kao sprečavanje

Markovog sprečavanja mene da bacim kamen i samim tim

sprečavanje lomljenja izloga (što je predstavljeno i na slici). Da li je onda Markovo spoticanje (c) uzrok

lomljenja stakla (e)? Intuicije u ovom slučaju možda i nisu sasvim čiste, ali obično ovakve slučajeve vidimo

kao slučajeve uzročnosti.¹⁹ Ako ovo prihvatimo kao slučaj uzročnosti suočavamo se ozbiljnim problemom.

Prvo, nema nikakvog niza događaja (ili procesa) koji spaja događaj c sa događajem e . Već zbog toga

nemamo mogućnost postojanja kvazi-zavisnosti u ovakvim slučajevima. Koji niz događaja treba posmatrati

i ispitivati šta će se dogoditi s njegovom kopijom u drugim regionima?! Još gore, pitanje da li postoji ovaj

uzročni proces od događaja c do e (makar i sa *prekidom*) zavisi od događaja koji su potpuno spoljašnji

njemu, i mogu se ticati npr. uzročne istorije događaja a . To direktno protivreči onome što razumevamo pod

intrinzičnošću uzročnog procesa.

Postoji još jedna grupa slučajeva koje standardno smatramo uzročnošću, a gde taj uzročni odnos zasigurno nije intrinzičnog karaktera. U pitanju je takozvano *uzrokovanje odsustvom*,²⁰ gde se kao uzrok

pojavljuje ne neki događaj, nego *odsustvo* nekog događaja, njegovo nedešavanje. Uzrok tome što se Marko

razboleo od sezonskog gripa je to što nije primio adekvatnu vakcinu. Uzrok zavejanosti naših puteva je

nereagovanje putarske službe. Primili smo gol nakon kornera zato što izvesni fudbaler nije stajao pored

prve stative. Moje nezalivanje biljke uzrok je njenog uvenuća.²¹

Za svaki od ovih primera važi da ne može postojati nikakav proces od uzroka do posledice, jer sâm

uzrok nije nešto postojeće. Štaviše, „ni moje nezalivanje niti bilo šta drugo što sam uradio umesto toga“²²

nije povezano nekim procesom sa uvenućem biljke.

¹⁹ Vratitiću se kasnije razlozima zašto ovakvi slučajevi zaslužuju da budu nazvani primerima uzročnosti.

²⁰ U pitanju je izraz „causation by absence“ a ponekad i „causation by omission“. Nekad se ovi izrazi razlikuju pa se

jedan posmatra kao podvrsta drugog. Ja ću koristiti malo drugačije termine, i to ću obrazložiti na mestu gde budem

izlagao vrste slučajeva i njihove međusobne odnose.

²¹ Beebee 2004.

²² Dowe 2009.

11

Zbog ovih i još nekih razloga,²³ Luis odustaje od teze da je uzročnost intrinzična relacija. To, naravno, sa sobom povlači i odustajanje od pojma kvazi-zavisnosti.²⁴ A to nas vraća na originalnu verziju

stare teorije i nerešen problem kasne asimetrične redundantne uzročnosti.

Kao posledica toga, Luis je odustao od svoje prve protivčinjeničke teorije uzročnosti i ponudio novu. U toj teoriji uzročnost se analizira pomoću pojma *uticaja*. Mesto koje pojam uticaja zauzima u novoj

teoriji vrlo je slično mestu koje pojam uzročne zavisnosti ima u starijoj Luisovoj teoriji – on se nalazi

između uzročnosti, s jedne, i protivčinjeničke zavisnosti, s druge strane. Uzročnost definišemo na već viđen

način, ali sada preko pojma uticaja:

Događaj *c* uzrokuje događaj *e* akko događaj *c* utiče na događaj *e* ili postoji lanac uticaja od *c* do *e*.²⁵

Međutim, sada umesto protivčinjeničke zavisnosti između iskaza o nedogađanju jednog i drugog događaja imamo drugačiju i kompleksniju protivčinjeničku zavisnost. Sada nas ne zanima *samo* da li

događanje nekog događaja zavisi od toga *da li* se onaj drugi dogodio ili ne, već i to da li događanje tog

događaja zavisi od toga *kako i kada* se taj drugi događaj dogodio. Događanje tog aktuelnog događaja sa tek

malo izmenjenim vremenom i načinom događanja nazivamo *alteracijama* tog događaja. Uticaj definišemo

kao protivčinjeničku zavisnost između alteracija jednog i drugog događaja. Formalno, ovaj pojam je

definisana na sledeći način:

Događaj *c* utiče na događaj *e* akko postoji zadovoljavajući opseg $c_1, c_2 \dots$ ne previše udaljenih alteracija događaja *c* (koji sadrži i taj aktualni događaj *c*) i opseg $e_1, e_2 \dots$ alteracija događaja *e* od kojih su makar neki međusobno različiti, takav da: da se c_1 dogodilo, e_1 bi se dogodilo i da se c_2 dogodilo, e_2 bi se dogodilo i tako dalje.

Ovim je završeno izlaganje Luisove novije protivčinjeničke teorije uzročnosti.

U standardnim slučajevima ova teorija radi. Ako bacim kamen i slomim staklo, očigledno je da će postojati širok opseg alteracija mog bacanja kamena (gde bacam kamen ranije, kasnije ili sa drugačijom

putanjom, drugačijom brzinom, masom kamena...) koje će biti takve da, da se neka od njih dogodila,

dogodila bi se i izvesna alteracija lomljenja stakla (tj. ono bi se slomilo ranije, kasnije ili drugačije).

²³ Lewis 2004a, str. 84-5.

²⁴ Postoje i problemi za kvazi-zavisnost koji su nezavisni od pitanja intrinzičnosti uzročnosti. Jedan od njih tiče se

ranije pomenutih slučajeva predupređivanja nadjačavanjem, u kojima manevar sa kvazi-zavisnošću ne daje

potreban rezultat, pa ti slučajevi i dalje ostaju neobjašnjeni starijom teorijom.

²⁵ I dalje stoji zahtev da su ova dva događaja aktualna i da su međusobno distinktna.

12

Ali da li ova teorija uspeva da objasni kasno predupređivanje? Uzmimo u razmatranje opet onaj primer gde Marko i ja bacamo kamen ka izlogu. Zamislimo da je Markovo bacanje kamena takvo da bi ono

(u odsustvu mog kamena) dovelo do lomljenja izloga na *potpuno isti način* kao što je to slučaj s mojim

bacanjem kamena. Uz to, vremenski interval između trenutka t kada moj kamen lomi staklo, i trenutka t'

kada bi (da mog bacanja nema) Markov kamen slomio staklo je vrlo mali, zanemarljiv. Tada, prema analizi

koja se oslanja na uticaj, dobijamo rezultat da i moje i Markovo bacanje zadovoljavaju uslov da budu uzroci

lomljenja stakla. Da sam ja bacio kamen ranije ili drugačije, lomljenje izloga bi se dogodilo ranije ili

drugačije. Time je zadovoljen uslov da moje bacanje kamena utiče na lomljenje izloga i da se računa kao

uzrok tog događaja. Isto tako, da je Marko bacio svoj kamen ranije ili drugačije lomljenje bi bilo ranije ili

drugačije, takođe, te se i taj događaj kvalifikuje kao uzrok prema ovoj teoriji.

Ipak, ako je Marko bacio svoj kamen samo drugačije a ne i ranije, nije sasvim svedjedno kako drugačije, jer nijedna promena u načinu njegovog bacanja koja *ne čini* da njegov kamen stigne do izloga pre

nego što moj kamen stiže do njega, ne utiče na način na koji se izlog lomi. Drugim rečima, samo one

promene načina događanja tog rezervnog uzroka koje kao rezultat imaju to da se posledica dešava ranije

nego što bi se inače dogodila, stoje u odgovarajućem protivčinjeničkom odnosu sa alteracijama posledice.

Zbog toga je moje bacanje *u prednosti*. Kod njega i one alteracije koje ne menjaju vreme događanja

posledice, stoje u protivčinjeničkom odnosu sa alteracijama posledice. Takoreći, moje bacanje *više utiče* na

lomljenje izloga nego što utiče Markovo bacanje kamena, jer je širi opseg alteracija mog bacanja koje stoje

u protivčinjeničkom odnosu prema alteracijama posledice, nego što je opseg alteracija Markovog bacanja

koje stoje u takvom odnosu sa alteracijama posledice.

Rezultat ove teorije je, onda, da u slučajevima kasne asimetrične redundantne uzročnosti umesto da razlikujemo događaj koji je uzrok od onoga koji to nije, nego je tek rezervni, mi razlikujemo jedan

događaj koji je *više uzrok* od onoga koji je *manje uzrok*.²⁶

Iako Luis prihvata ovu posledicu, ja smatram da je ona neprihvatljiva ukoliko želimo teoriju adekvatnu našem uobičajenom govoru o uzročnosti. Čak i ako smo spremni da stepenujemo pojam uzroka,

to su slučajevi gde je po sredi jedan potpuno drugačiji osnov za to. Naime, uzroke upoređujemo samo u

slučajevima združene uzročnosti,²⁷ gde događanje neke posledice zahteva više različitih uzroka (odnosno, uzročnih faktora, kako ih često zovemo u ovakvim slučajevima). U ovom našem primeru, i uopšte u

²⁶ Ako bismo, pak, imali više događaja koji su takvi rezervni uzroci, među njima bi teorija isto tako mogla napraviti razliku u stepenu, istu onakvu kakva je između pravog i rezervnog uzroka. To opet nije dobar rezultat, zato što bi

onda teorija ostala neosetljiva na to da je razlika između događaja koji je uzrok i nekog koji to nije (nego je samo

rezerva) bitno drugačija od razlike između dva rezervna uzroka.

²⁷ U pitanju je izraz „joint causation“.

13

slučajevima kasnog predupređivanja, jedan uzrok uopšte ne doprinosi posledici, i njega ne posmatramo kao

događaj koji je manje uzrok, već ga naprosto ne smatramo uzrokom.²⁸

Dok je problem gore u tome da li su dati uslovi dovoljni za uzročnost, ima autora koji dovode u pitanje to da li su oni neophodni. Pogledajmo protivprimer koji su formulisali Hol (Ned Hall) i Jablo (Steve

Yablo). Sve je isto kao u ranijem primeru, samo što sada Marko baca poseban kamen, sa senzorima i

kompjuterom u sebi i sposobnošću alteracije svoje putanje na komandu kompjutera. Taj kamen je tako

programiran da proizvede posledicu na potpuno identičan način (i u potpuno isto vreme) na koji se zapravo

i dogodila, ukoliko se sa mojim kamenom bilo šta dogodi, tj. ukoliko mu se promeni putanja, masa, brzina,

trenutak poletanja iz moje ruke, i tako dalje. Na taj način ne postoji *nijedna* alteracija mog bacanja kamena

koja je takva da – da se ona dogodila, dogodila bi se neka alteracija posledice. Zbog toga, između mog

bacanja i lomljenja izloga nema uticaja, niti lanca uticaja, te moje bacanje kamena nije uzrok lomljenja

stakla prema ovoj teoriji.

Hajde da sada podvučemo crtu i pogledamo dobre i loše strane ovih protivčinjeničkih teorija uzročnosti, i da ih tamo gde je potrebno i međusobno uporedimo.

Najupadljiviji problem za obe izložene protivčinjeničke teorije uzročnosti svakako je problem kasnog predupređivanja. Videli smo da ni stara teorija, niti nova teorija koja se umesto na uzročnu zavisnost

oslanja na uticaj, ne uspevaju da na zadovoljavajući način reše ovaj problem. Ipak, novija verzija stare

teorije, koja uključuje i kvazi-zavisnost, jeste davala željene rezultate u slučajevima asimetrične redundantne uzročnosti (i rane i kasne), ali uz problematičnu pretpostavku da je uzročnost intrinzična

relacija.

Stvar je malo komplikovanija sa drugim oblikom redundantne uzročnosti – naddeterminisanošću. I pored Luisove tvrdnje da nije sigurno koji rezultat je tu poželjan (tj. kako teorija treba da

prepozna te

događaje koji naddeterminišu posledicu – kao njene uzroke ili ne) zanimljivo je, ipak, da različite verzije

protivčinjeničke teorije koje smo izložili daju različite rezultate povodom ovakvih slučajeva.

Originalna

verzija starije teorije, koja se oslanja samo na uzročnu zavisnost, događaje koji naddeterminišu neku

posledicu ne prepoznaje kao njene uzroke. Jednostavno, nema uzročne zavisnosti, niti lanca uzročnih

zavisnosti koji bi povezivao bilo koji od tih događaja sa posledicom. S druge strane, proširena verzija starije

²⁸ Ideja da se ova asimetrija između manje uzroka i više uzroka može iskoristiti i uključiti u teoriju tako da daje

razliku između onog događaja koji jeste i onog koji nije uzrok, ne deluje izvodljivo, iz više razloga. Kao što je rečeno,

takva razlika postoji i između rezervnih uzroka, tako da tu postoji opasnost da takvim amandmanom teoriji, neki od

njih proglasimo pravim uzrokom. Zatim, u slučajevima združene uzročnosti postoji mogućnost da ti uzroci, od kojih

su svi neophodni za posledicu, ne utiču podjednako na nju, te da je neki od njih manje a neki više uzrok.

Tada

bismo ovim novim zahtevom pogrešno odbacili neki od tih savršeno legitimnih uzroka, i nazvali ga događajem koji

nije uzrok.

14

teorije prepoznaje naddeterminišuće događaje kao uzroke, zahvaljujući tome što oni stoje u odnosu kvazizavisnosti

sa posledicom,²⁹ budući da će duplikati svakog od procesa u većini drugačijih okruženja zadovoljavati obrazac uzročne zavisnosti. U novijoj teoriji rezultat će biti isti: oba događaja su uzroci, jer

da se bilo koji od njih dogodio ranije ili drugačije (budući da je po definiciji dovoljan za posledicu) i

posledica bi se dogodila ranije ili drugačije.

Način na koji protivčinjenička teorija objašnjava one dve grupe slučajeva, koje smo ranije naveli kao primer da uzročnost ne mora biti intrinzična relacija, moramo računati kao njenu dobru stranu.

Uzrokovanje odsustvom je jedna specifična vrsta uzrokovanja pre svega zbog vrlo specifičnog statusa

svojih relata. Ti relati su suštinski nedogađanja, odsustva. U primerima datim gore, samo je uzrok bio takav

entitet, ali moguće je da i posledice budu izvesna odsustva. Kao u primeru: moje nepozivanje Marku da

dođe na žurku, uzrokovalo je njegovo nedolaženje. U vezi sa samim statusom tih entiteta postoji mnogo

problema, i uzelo bi previše mesta da ovde te probleme analiziramo. Ako ipak napravimo mesta u teoriji za

ovakve relate, onda će starija teorija očigledno davati željene rezultate. U takvim slučajevima, tipično

imamo uzročnu zavisnost, jer će odgovarajući iskazi stajati u protivčinjeničkoj zavisnosti. Iskaz o nedogađanju nekog odsustva, zapravo je iskaz o događanju tog (u stvarnosti odsutnog) događaja.

Za moje

nepozivanje Marka reći ćemo da uzrokuje njegov nedolazak ako je tačan iskaz „Da sam pozvao Marka na

žurku, on bi došao“. I tu je sve vrlo čisto, kako mi se čini.³⁰

Uz to smo imali i uzrokovanje dvostrukom prevencijom. Kod takvih slučajeva, u jednom smislu nalik slučajevima uzrokovanja odsustvom, starija teorija (bez ikakvih dodatnih komplikacija) daje rezultat

da događaj, od kojeg je po ovom obrascu dvostruke prevencije neki događaj uzročno zavisian, jeste uzrok te posledice.³¹

I ne samo da ću braniti stav da ovo treba računati kao dobru stranu protivčinjeničke teorije, već ću nastojati da pokažem da su slučajevi uzrokovanja odsustvom i uzrokovanja dvostrukom prevencijom takvi

da nužno predstavljaju nerešiv problem za teorije produkovanja, osim ako ih ne proširimo na taj način da

one uključuju neku vrstu protivčinjeničke zavisnosti. Dakle, tvrdiću da nikakva metoda prevođenja ovakvih

uzročnih odnosa u uzročne odnose koji sadrže neprekinute uzročne procese koji se odvijaju između

uobičajenih aktualnih relata *ne može uspeti* bez pozivanja na neku vrstu protivčinjeničke zavisnosti.³²

²⁹ Izgleda da ima izuzetaka, i ovdje i kod kasnog predupređivanja, ali o njima kasnije.

³⁰ Stvari su komplikovanije kada je u pitanju nova teorija. Naime, kakve sada treba da budu alteracije ovog odsustva. Kako izgleda moje nepozivanje Marka u drugačije vreme ili na drugačiji način?

³¹ Opet je situacija komplikovanija kod novije teorije.

³² Pokušaj prevođenja imamo kod Ribera (Rieber 2002), a dobar primer pokušaja da se ovi problematični slučajevi

uzrokovanja uključe kao kvazi-uzročnost (koja je definisana pomoću protivčinjeničkih kondicionala) u teoriju

uzročnog procesa imamo kod Doua (Dowe 2001).

15

Pre nego što pokušam da izvučem neku pouku iz navedenih problema i dobrih strana ovih teorija, podeliću sve slučajeve uzročnosti koje smo do sada pomenuli u tri različite grupe, na osnovu njihovih

specifičnosti koje, naravno, utiču na izgleda da ti slučajevi budu objašnjeni protivčinjeničkom ili nekom

drugom teorijom uzročnosti.

Jednu grupu slučajeva nazvaću slučajevima redundantne uzročnosti. Ovaj termin sam već ranije koristio i pružio sam neformalno određenje takvih slučajeva. Za ono što sledi takvo određenje će nam biti dovoljno.

Kao drugu grupu slučajeva posmatraću slučajeve dvostruke prevencije i uzrokovanja odsustvom. Svrstavam ih u istu grupu (kao i mnogi drugi autori) jer imaju zajedničko jedno vrlo važno svojstvo – obe

ove podgrupe slučajeva predstavljaju primere uzročnosti bez prostorno-vremenske povezanosti između

uzroka i posledice. Kod njih ne postoji neprekinuti niz događaja od uzroka do posledice, ne postoji ono što

neki teoretičari zovu uzročnim procesom. Zbog svega toga oni su podgrupe iste šire grupe, koju ću zvati

*uzrokovanje uz izostanak/izostankom veze.*³³

Treća grupa slučajeva su *standardni slučajevi uzročnosti* gde nema rezervnih uzroka, niti naddeterminacije, i gde nema prekida uzročnog procesa između uzroka i posledice. Oni su najmanje

kontroverzni i najmanje su pominjani u dosadašnjem tekstu. Razlog tome je što njih bez posebnih

komplikacija objašnjavaju sve verzije protivčinjeničke teorije uzročnosti koje smo analizirali. Ne znam da

postoji ijedan protivprimer nekoj od ovih teorija koji je iz ove grupe standardnih slučajeva. Vratimo se sada teorijama uzročnosti i izgledima da one uspeju da objasne *sve* ove slučajeve.

Koju

pouku možemo izvući posmatrajući uspehe ili neuspehe svake od izloženih verzija protivčinjeničke teorije

u pokušaju da objasne ove raznovrsne slučajeve uzročnosti? Možemo li nešto važno zaključiti posmatrajući

kako su promene u ovim verzijama uslovile promene povodom tačno određenih slučajeva uzročnosti?

Takvo meta-teorijsko zapažanje dalo bi nam važnu smernicu o tome u kom pravcu treba ići kako bi se

pružila bolja teorija uzročnosti od one koju imamo. U onome što sledi pokušaću da skiciram neka takva

zapažanja i na temelju njih razmotrim opcije za rešenje ovih problema s kojima se susreću analizirane

protivčinjeničke teorije.

Kao što smo gore videli, starija verzija stare teorije „pada“ u specifičnim slučajevima redundantne

uzročnosti. S druge strane, ona vrlo efektно objašnjava slučajeve uzrokovanja uz izostanak veze.

Novija

verzija te starije teorije, koja sadrži i kvazi-zavisnost, uspeva da objasni i standardne slučajeve kasnog

predupređivanja, ali uz „preuranjenu generalizaciju“³⁴ da je uzročnost intrinzična relacija. Treba imati u

³³ Mnogi autori ovu klasu na engleskom nazivaju „causation by disconnection“.

³⁴ Lewis 2000, str. 185.

16

vidu i da se kao direktni dokaz da uzročnost nije intrinzična svojim relatima navode upravo primeri

uzrokovanja izostankom veze.

Teorija uticaja, s druge strane, na jedan vrlo zanimljiv način eksploatiše postojanje procesa i ideju da je uzročnost intrinzična relacija, ne postavljajući pri tom direktno i eksplicitno takav zahtev pred

uzročnost. Uticaj je ovde definisan na takav način da funkcioniše kao surogat za zahtev za postojanje

procesa (koji je očigledno u bliskoj vezi sa intrinzičnošću). U onoj meri u kojoj je taj surogat odgovarajući

onome što menja, u toj meri ta teorija uspeva da objasni slučajeve redundantne uzročnosti.

Takođe, ali sada

po obrnutoj proporcionalnosti, onoliko koliko je ovaj surogat efektan, toliko je datoj teoriji teže da objasni

slučajeve uzrokovanja izostankom veze.

U disertaciji ću braniti tezu, zasnovanu na skiciranoj analizi Luisovih protivčinjeničkih teorija uzročnosti, da protivčinjenička teorija uzročnosti ne može uspeti bez specifičnih zahteva vezanih za

intrinzičnost i/ili postojanje uzročnog procesa, niti, pak, može uspeti sa njima.

Ali kako nastaviti dalje sa ovakvim zaključkom? Da li ovaj rezultat predstavlja *reductio ad absurdum* ideje da se može ponuditi adekvatna protivčinjenička teorija uzročnosti? Braniću stav da to nije

slučaj.

Centralni problem do koga smo došli jeste nemogućnost da se objedine ova dva stava povodom relacije uzročnosti, jer jedan zahteva da ona poseduje svojstvo intrinzičnosti, dok drugi zahteva da relacija

poseduje svojstvo ekstrinzičnosti, a ova svojstva su, naravno, isključiva.

Jedino zadovoljavajuće rešenje ovog problema je, kako ću u disertaciji tvrditi, prihvatanje teze da (u našem govoru o uzročnosti) postoje dva pojma uzroka. Teza da uzročnost nije jedna relacija i nije

jednoznačan pojam nije potpuno nova, i u poslednjih desetak godina nekoliko autora je zastupalo neku vrstu

uzročnog pluralizma.³⁵ Međutim, pre nego što se okrenem tome šta je uzročni pluralizam i zašto je on

rešenje uočenog problema, pokušaću prvo da razmotrim jedan ozbiljan prigovor argumentaciji koja je

vodila ka uzročnom pluralizmu.

U mom pokušaju da ukratko pružim razloge u prilog sumnji u koncepciju univoknog, singularnog pojma uzroka, veliku ulogu je igrala raznovrsnost slučajeva koje smatramo primerima uzročnog odnosa.

Ipak, neki autori bi argumentovali protiv ove raznovrsnosti, i vrlo bi rado prihvatili da imamo teoriju koja

ne obuhvata uzrokovanje uz izostanak veze. Na primer, Bibi (Helen Beebee) smatra da slučajevi dvostruke

prevencije, kao i slučajevi uzrokovanja odsustvom, uopšte nisu primeri uzročne relacije. Njihovo prisustvo

³⁵ Između ostalih Ned Hol (Hall 2004b), Nensi Kartrajt (Cartwright 2004), Stasis Psilos (Psilos 2002), i drugi. 17

u uzročnom konstrukcijama, kao i naš zdravorazumski stav o njima, ona pravda time što ovakve relacije,

iako nisu uzročne, mogu figurirati u uzročnim objašnjenjima.³⁶

I ne samo ona, načelno zastupnici teorija produkovanja protive se ideji da su takvi slučajevi primeri

uzročnog odnosa. Kako bi objasnili naše govorne navike oni, pri tom, posežu za različitim strategijama.

Jedna je ona za kojom je posegla Bibi. Neki, pak, ove slučajeve nazivaju *lažnom uzročnošću* ili *kvaziuzročnošću*,

uz izražen normativni momenat da to nije prava uzročnost, iako je njoj na neki način slična.

Neki, kao što je pomenuto, veruju da je tvrdnje o ovakvim uzročnim odnosima moguće prevesti u one koje

ne uključuju izostanak veze.³⁷

To nas dovodi do pitanja – šta je uopšte uzročnost, ili šta treba smatrati uzročnošću. Ovo pitanje je

teško i nije sasvim jasno šta treba imati u vidu prilikom davanja odgovora na njega, i šta (kakve činjenice)

će biti pokazatelj da je taj odgovor dobar. Izgleda da se nalazimo u rđavom krugu: da bismo napravili dobru

teoriju uzročnosti moramo da znamo šta se sve računa u uzročnost, a da bismo znali šta se sve računa u

uzročnost potrebna nam je dobra teorija uzročnosti.

Ima autora koji brane tezu da je uzročnost određena dvema funkcijama: inferencijalnom i eksplanatornom funkcijom.³⁸ Prema njima, na uzročno-posledične veze se pozivamo da bismo objasnili ili

da bismo predvideli neku pojavu. Po tome kriterijumu, uzrokovanje uz odsustvo veze jeste uzročnost. Ali da li je ovaj kriterijum dovoljno zahtevan? Očigledno, mnogi ne misle da je tako. Neophodno je i postojanje nekakvog fizičkog procesa, po njima. Ali zašto? Upravo o tome se radi: kako da bez cirkularnosti pokažemo da ovi problematični slučajevi nisu uzročnost. Način na koji govorimo o uzročnosti, s druge strane, ne daje jasan osnov za ovu distinkciju na kojoj bi insistirali Bibi i mnogi drugi. Mi vrlo često *ne razlikujemo* standardne slučajeve uzročnosti od onih koji spadaju u ovu problematičnu klasu (uzrokovanja uz odsustvo veze). Kažemo, na primer, da je uzrok tome što smo zdravi to što u ovim zimskim mesecima lepo jedemo i dovoljno spavamo. Braniću tezu da se ovakvi primeri ne mogu adekvatno analizirati bez pozivanja na odsustvo i/ili dvostruku prevenciju. Opet, ne postoje jasni jezički indikatori da su ovi slučajevi specifični i da igraju drugačiju ulogu u našem govoru od onih nekontroverznih slučajeva uzročnosti. Štaviše, i u naučnom diskursu, gde se može znati precizna uzročna struktura,³⁹ i to da ona u nekom konkretnom slučaju zaista podrazumeva dvostruku prevenciju, takva relacija naziva se uzročnom. Na

³⁶ Beebee 2004, str. 302-3.

³⁷ Detaljnije o pitanju jeste li kvazi-uzročnost uzročnost, vidi: Schaffer 2004, Dowe 2004.

³⁸ Na primer, Dž. Vilijamson (Williamson 2006).

³⁹ Ako bi neko mogao pomisliti da zbog nepoznavanja nje olako tvrdimo uzročne veze tamo gde ih nema.

18

primer, u medicini i farmakologiji se o dejstvu lekova često govori u uzročnim formulacijama, pa i povodom onih lekova koji deluju preko mehanizma dvostruke prevencije – a takvih je, kako izgleda, mnogo. Neki imuno-supresor može biti glavni uzrok tome što je izvesni pacijent, čiji je imuni sistem jako sklon odbacivanju stranih tela, prihvatio donirani organ, iako je taj lek delovao tako što je sprečio imuni sistem da spreči prihvatanje tog novog organa. Slične primere zasigurno možemo naći i u biologiji. Navodim primere iz prirodnih nauka, jer je, kako mi se čini, daleko manje neuobičajeno da se u sociologiji, ekonomiji, pravu (i drugim društvenim i humanističkim naukama) kao i u pravnoj praksi pojam uzročnosti koristi tako da podrazumeva i ove slučajeve.

Da rezimiram: u prethodnim paragrafima skicirao sam tvrdnje koju ću u disertaciji braniti, i koje mogu sažeto predstaviti u sledećim tezama:

- (1) Ako želimo adekvatnu teoriju o uzročnom govoru, i u svakodnevnom i u naučnom kontekstu, ona mora priznavati sve tri navedene grupe slučajeva kao slučajeve uzročnosti.
- (2) Teorije koje uzročnost posmatraju kao intrinzičnu relaciju, moraju se suočiti sa problemima u slučajevima uzrokovanja izostankom veze.
- (3) S druge strane, protivčinjeničke teorije koje uzročnost posmatraju kao ekstrinzičnu relaciju, suočavaju se sa problemima povodom slučajeva redundantne uzročnosti.

Ove teze – zajedno sa podrazumevanom premisom da ako imamo jedan pojam uzroka, u njegov sadržaj mora ući svojstvo da je uzročnost ili intrinzična ili da je ekstrinzična relacija – u disertaciji će figurirati kao premise argumenta u prilog zaključku da ne možemo imati zadovoljavajuću teoriju o uzročnom govoru koja uzročnost posmatra kao jednu određenu relaciju, i pojam uzroka kao jednoznačni pojam.

Drugim

rečima, ako želimo adekvatnu teoriju moramo zastupati neku vrstu uzročnog pluralizma.

Da se sada konačno vratimo uzročnom pluralizmu i tome kako on može rešiti problem sa kojim smo se susreli.

Uzročnim pluralizmom nazivamo svaku teoriju koja tvrdi da se uzročnost ne može posmatrati kao jedan pojam i definisati pomoću jedne relacije, odnosno da se ne može pružiti jedan kriterijum koji je

neophodan i dovoljan uslov da bi nešto bilo uzrok. Takve teorije, dakle, tvrde da se u našem govoru „uzrok“

koristi višeznačno, i da postoje različiti kriterijumi takvi da su zasebno dovoljni iako ne (zasebno) neophodni da bi se nešto nazvalo uzrokom.

Takve pluralističke teorije mogu se među sobom razlikovati po tome koliko je pojmova uzroka, kao i prema tome kako ćemo te pojmove analizirati u svakoj od njih. Smatram da analiza problema raznih

19

verzija protivčinjeničke teorije uzročnosti, kao i kratka analiza samog uzročnog govora, ukazuje na to da u

našem uzročnom govoru učestvuju (barem) dva pojma uzroka. Jedan, gde je uzročnost intrinzična relacija,

i drugi prema kojem je ekstrinzična.

Među autorima koji zastupaju uzročni pluralizam, Ned Hol nudi dualističku uzročnu teoriju koja ide upravo ovim sugerisanim putem. Prema toj teoriji⁴⁰ naš uzročni govor koristi dva pojma uzročnosti: a)

uzročnost kao zavisnost i b) *uzročnost kao produkovanje*. Prvi pojam (ili prvu vrstu uzročnosti, ili prvu od

dve uzročne relacije)⁴¹ Hol definiše pomoću proste protivčinjeničke zavisnosti, kakvu imamo u najranijoj

Luisovoj teoriji. Prema tom pojmu, uzročnost je ekstrinzična relacija. Analiza drugog pojma uzročnosti

komplikovanija je, i oslanja se na pojam procesa (koji je uzet kao primitivan) i nalik je manevru sa kvazizavisnošću

koji imamo u novijoj verziji Luisove starije teorije. Uzročnost koja potpada pod ovaj pojam je intrinzična.

Zahvaljujući prvom pojmu uzroka, gde se *uzročnost* vidi *kao zavisnost*, standardne slučajeve uzročnosti i slučajeve uzrokovanja uz izostanak veze, u našem uzročnom govoru vidimo kao slučajeve

uzročnosti. Zahvaljujući onom drugom pojmu uzroka, gde se *uzročnost* vidi kao *proces*, bez ikakvih

oklevanja svrstavamo među uzročne odnose i standardne slučajeve uzročnosti ali i one slučajeve koje smo

označili kao primere redundantne uzročnosti.

Ako prihvatimo ovakav uzročni pluralizam, mogli bismo da objasnimo zbog čega najmanje problema u teorijama uzročnosti (ali i povodom sopstvenih intuicija) imamo sa slučajevima koje smo ovde

nazvali standardnim. To je prosto zato što oni predstavljaju instancijacije oba pojma (tj. oni zadovoljavaju kriterijume oba pojma). Drugim rečima, te slučajeve ćemo uračunati u uzročnost bez obzira na to koji od

ova dva pojma uzroka imamo na umu.

⁴⁰ Hall 2004b.

⁴¹ Nalik Holu, ni ja ne vidim jasnu razliku između ovih određenja uzročnog dualizma. Svejedno je da li ćemo reći da

prema uzročnom dualizmu postoje dve vrste uzročnosti, ili dve različite vrste uzročne relacije ili pak dva pojma uzročnosti.

20

S druge strane, slučajevi uzrokovanja uz izostanak veze kao i slučajevi redundantne uzročnosti nisu

takvi. Ti slučajevi ne zadovoljavaju oba kriterijuma, tj. nisu slučajevi koji potpadaju pod oba pojma uzroka.

Ali to ne znači da su oni zbog toga *manje uzroci*. Upravo to je prednost dualističke teorije uzročnosti, što

omogućava da sve tri grupe slučajeva koje srećemo u uzročnom govoru s jednakim pravom nazovemo

slučajevima uzročnosti.

Ovakva teorija bi objasnila i problem koji imamo s naddeterminisanošću. U takvim slučajevima imamo problem uobičajen za slučajevima redundantne uzročnosti – da oni ne pokazuju čistu protivčinjeničku zavisnost. Međutim, sa njima je situacija još komplikovanija. Slučajevi naddeterminisanosti predstavljaju najčistije primere *procesa bez zavisnosti*. I naše intuicije su tako

promenljive upravo zbog toga što je pitanje jesu li dati događaji uzroci ili nisu varira s obzirom na pojam

uzročnosti koji primenjujemo.

Ipak, i ova teorija se suočava sa nekim problemima. Prvo, analiza pojma uzročnosti kao procesa, u

stilu Luisove kvazi-zavisnosti, kako i sam Hol primećuje suočava se sa brojnim problemima.⁴²

Proces koji

želimo da testiramo povodom zavisnosti ne može imati svoju *savršenu* kopiju ako se menjaju okolnosti,

kako je to još i Luis primetio. Markov kamen utiče na putanju mog kamena, minimalnom (ali ništa manje

postojećom) gravitacionom silom. Slično važi i za neke druge prisutne okolnosti, koje su procesu ekstrinzične.

Poseban problem predstavljaju slučajevi, koje je takođe sâm Hol uočio, a koje ću nazvati kombinovanim slučajevima. U njih računam takve slučajeve gde se u jednom uzročnom odnosu javljaju i

uzrokovanje izostankom veze i redundantno uzrokovanje. Na primer, imamo dve bilijarske kugle koje se

kreću tako da bi se (u različitim tačkama njene putanje) sudarile s crnom kuglom i sprečile je da upadne u

rupu, ali ih u tome sprečavaju neke druge kugle. Ili, recimo da ručak standardno sole žena ili, ako primeti

da nije posoljen, svekrva, i ručak je u nekom konkretnom slučaju neposoljen, budući da ga nisu posolile ni

jedna ni druga. Imamo li uzročnost u ova dva slučaja? Ako da, kakvu, prema kom pojmu? Ono što je

očigledno jeste da ovde nema ni zavisnosti niti postoji proces.

U tome delu disertacije gde se bavim uzročnim pluralizmom želim da analiziram ove i druge probleme ovakvog pristupa, i uporedim Holov uzročni dualizam sa srodnim pokušajima koncipiranja

uzročnog pluralizma.⁴³ Dok ne vidim razlog da se odustane od ideje analize prvog pojma uzroka pomoću

protivčinjeničke zavisnosti, centralni problem biće analiza onog drugog pojma uzročnosti. Želim da

⁴² Treba napomenuti i ovo: tekst u kojem se Hol bavi uzročnim dualizmom pre je skica nego doradana teorija.

⁴³ Pre svega sa Psilosovim i pluralizmom koji brani Kartrajt.

21

istražim alternativne mogućnosti za analizu ovog drugog pojma uzročnosti i to na način koji je bliže vezan

za neke druge metafizičke teorije, ponajpre za savremene *teorije transfera*.

Savremene teorije transfera formulisane su često pomoću prenosa *energije*,⁴⁴ iako to mogu biti i neka druga svojstva. Ne ulazeći u detaljni sadržaj takvih teorija (koji uključuje definicije uzročnih procesa,

uzročnih interakcija i transfera), a posebno ne ulazeći u probleme takvih teorija, želim da ukratko istaknem

nekoliko njihovih dobrih strana koje ih čine privlačnim kandidatima za analizu pojma uzročnosti kao

produkovanja. Ako želimo da kažemo da vezu između dva entiteta nazivamo uzročnom zahvaljujući tome

što smo spremni da prihvatimo da je između uzroka i posledice (kakvi god oni entiteti bili) došlo do prenosa

nečega (svojstva, energije, impulsa...), to će nam omogućiti prilično dobru teorijsku osnovu za sve

slučajeve redundantne uzročnosti. Naše intuicije povodom predupređivanja, bilo ranog ili kasnog, poklopiće se s rezultatima koje bi ovako formulisana teorija davala. U svim takvim slučajevima, predupređujući uzrok je onaj koji je odgovoran za transfer, a predupređeni nije, pa to možemo iskoristiti

kako bismo teorijski obezbedili asimetriju između ovakva dva događaja koju imamo u uzročnom govoru.

Dakle, nije samo postojanje procesa ili prostorno-vremenska povezanost ono što obezbeđuje uzročnost, već

je neophodan izvestan transfer da bismo ovakav odnos nazvali uzročnim.⁴⁵

Nažalost, pozajmljivanje ovih elemenata iz metafizičkih teorija ne dolazi bez ikakve cene. Postoji opasnost da se naša teorija uzročnosti pretvori u empirijsku analizu uzročnosti umesto da bude analiza

značenja pojma. Jedan deo ovog istraživanja biće zato i pokušaj da se pokaže da jedan pojam uzroka koji

koristimo jeste takav da sadrži neka metafizička obeležja, te da takve uzročne tvrdnje imaju izvesne

ontološke obaveze. Ipak, ako izbegnemo obavezivanje nekom konkretnom pojmu zdravorazumske ili prave

fizike (kao što je pojam energije) možemo omogućiti da se ovaj pojam uzročnosti primenjuje i u nekim

drugim mogućim svetovima sa različitim fizičkim zakonima.

Važan deo ovog projekta činiće potraga za pogodnim relacijama koji bi bili adekvatni ovim dvema relacijama uzročnosti koji figuriraju u teoriji. Nije nužno da ti relati budu isti za oba pojma. Štaviše, mislim da postoje razlozi (i teorijski i oni koji se mogu naći u našem uzročnom govoru) da se oni međusobno razlikuju. Uz to, želim da preispitam različite osobine tih relacija: jesu li obe te relacije tranzitivne, da li dopuštaju uzrokovanje unazad i kako objašnjavamo vremensku asimetriju uzročnosti. A ovo je, takođe, u izvesnoj meri u vezi sa načinom na koji smo odredili uzročne relate za svaki od pojmova uzročnosti.

⁴⁴ Na primer, Skyrms (1980) i Dowe (2000).

⁴⁵ Verujem da dobro formulisana teorija transfera može rešiti i slučaj naddeterminisanosti i čak nam ukazati na probleme koje imamo sa takvim primerima uzročnosti u našem zdravorazumskom stavu o njima.

22
Na kraju, razmotrio bih ukratko probleme vezane za pragmatiku uzročnog govora⁴⁶ i izdvajanje *glavnog uzroka*. Očigledno da u izdvajanju jednog događaja kao pravog uzroka učestvuju različiti konverzacijski faktori, od kojih su neki i normativnog karaktera. Ako je kontekst našeg istraživanja na primer neposredna ljudska odgovornost, očekivano je da ćemo prilikom određenja pravog uzroka požara u kući izdvojiti nečije ostavljanje uključene ringle, a ne prisustvo vazduha ili zapaljivost materijala koji se nalaze u kuhinji. Opet, u nekom drugom kontekstu, na primer u hemijskoj laboratoriji, lako se može dogoditi da upravo prisustvo kiseonika odredimo kao uzrok nekog požara, ako se na primer on dogodio u delu gde se inače čuva vodonik i gde nikako ne *bi smeo* da se nađe kiseonik (koji s vodonikom pravi lako zapaljivu i eksplozivnu smešu). Ono što dobijamo dobrom teorijom uzročnosti jeste skup događaja koji su uzroci u onom širem smislu i iz kojeg se nekakvim specifičnim metodom selekcije, koji u različitim situacijama vođen različitim pragmatičkim kriterijumima, izdvaja *pravi uzrok*.

Ali kakvi su ti metodi selekcije i ti pragmatički kriterijumi? Kao što sam pomenuo, pokušaću da pokažem da oni jednim delom zavise od normativnih aspekata koji su prisutni u istraživanju koje sprovodimo. S druge strane, onde gde ne postoji taj normativni aspekt, tvrdiću da se tu često rukovodimo

principom *najmanje promene*, te pravim uzrokom proglašavamo onaj događaj koji po teoriji koju imamo

jeste jedan od uzroka i koji je takav da bi njegovo nedogađanje unelo najmanju promenu u datu situaciju;

ili koji je takav da je najosetljiviji, da se najlakše menja. U vezi sa ovim je i pojam uzročnog polja,⁴⁷ koji

neki filozofi uvode u sâmu uzročnu teoriju.

Ova pitanja, ipak, najčešće deluju kao marginalna pitanja za jednu teoriju uzročnog govora, i kao značajnija za teoriju prava ili neke moralne teorije. Međutim, spreman sam da zastupam tvrdnju da su ona

od centralnog značaja za samu teoriju uzročnosti, makar kada su u pitanju slučajevi uzrokovanja odsustvom.

Dok u slučajevima sa običnim događajima teorija ne pokazuje tu specifičnu manjkavost, mislim da je bez nekakvog pragmatičkog dodatka teško uopšte braniti ovakve slučajeve uzročnosti. Naime, kada su odsustva uzroci? Uvek kada zadovoljavaju protivčinjeničku zavisnost? To ne deluje kao dobar odgovor. Ako je u nekom slučaju moje udaranje bele kugle štapom na odgovarajući način uzrok njenog sudara sa crnom, da li je onda uzrok tog sudara i izostanak drugih kugli i njihovog kretanja koje bi taj sudar sprečilo? Da li je izostanak rupa ili neravnina na putanji bele kugle do crne takođe uzrok tog sudara? Da li je uzrok i izostanak štapa na stolu, moje ruke, zemljotresa, meteora, belog medveda koji bi

⁴⁶ Naravno, postoje i drugi pragmatički aspekti uzročnog govora, koji se ne tiču ovog problema *glavnog uzroka*. Jedan deo njih vezan je za naš način govora o događajima, kao relatima uzročnih relacija. Jedan, pak, drugi deo tih aspekata tiče se upotrebe protivčinjeničkih kondicionala (koji su kako izgleda vrlo osetljivi na kontekst), a oni se nalaze u središtu analize makar jednog pojma uzroka u našoj teoriji.

⁴⁷ Pre svih, Meki (Mackie 1965). U pitanju je izraz „causal field“.

23

pao na sto, ili naprosto smaka sveta? Sva ova odsustva, i beskonačno mnogo drugih, stoje u odnosu protivčinjeničke zavisnosti sa posledicom. U slučajevima gde su uzroci i posledice događaji koji nisu odsustva možemo bez diskriminacije u uzrok računati sve što zadovoljava neki zadati semantički kriterijum, budući da su svi ti događaji podskup aktualnih događaja, i to takav da svaki od uzroka uključuje ili neku vrstu zavisnosti ili postojanje produkovanja između njega i događaja koji nazivamo posledicom. Ali kada su u pitanju odsustva, skup iz koga biramo podskup nije određen time da su u pitanju aktualni događaji. Naprotiv, ovde će uzroci biti podskup skupa svih mogućih neaktualnih događaja, i to onih čije događanje stoji u odnosu zavisnosti sa posledicom. Ali takav skup je beskonačno širok, a i podskup će u standardnim slučajevima takođe obuhvatati beskonačno mnogo događaja.⁴⁸

Šta onda ovo znači, da svaki događaj čak i u svojoj arbitrarno kratkoj uzročnoj istoriji, sadrži beskonačno mnogo uzroka od kojih ogromnu većinu čine odsustva?! Mislim da je ova posledica neprihvatljiva, i da dodatno kvari izgleda da odsustva priznamo kao uzroke. Bez dodatnog kriterijuma koji će izvršiti preliminarnu selekciju i dopustiti iole plauzibilne kandidate za uzrokovanje odsustvom, rizikujemo da potpuno „razvodnimo“ našu teoriju uzročnosti. Dakle, pokušaću da branim stav da je neophodan uslov da bismo nešto plauzibilno prihvatili kao uzrokovanje odsustvom izvestan pragmatičkonormativni zahtev – da je to što je odsutno u izvesnom smislu ne tek *moglo*, nego *trebalo* da se dogodi ili se po nekom pravilu dešavalo u ranijim slučajevima nalik tom aktualnom. Kao problem koji je imanentan čitavom radu, i koji zato pominjem tek na kraju, javlja se problem determinizma i indeterminizma u uzročnim teorijama. Lako je primetiti da se ovde uzročnost posmatrala

pre svega pod pretpostavkom determinizma. S druge strane, jedna konceptualna analiza, kakvoj u disertaciji

težim, mora biti takva da uključuje mogućnost primene pojma uzroka i na svet koji je indeterministički – a

prema svemu što trenutno znamo iz fizike, vrlo lako može biti da je naš svet upravo takav. Ipak, moje

koncentrisanje na determinizam ne znači da je teorija kojom se bavim ograničena na njega. Sâm Luis, i

mnogi drugi autori, tvrdili su da je protivčinjenička teorija uzročnosti primenljiva i na indeterministički svet

i to pomoću alteracije osnovnog principa te teorije, tako da umesto tvrdnje (grubo govoreći) „da nije bilo

uzroka, ne bi bilo ni posledice“, imamo tvrdnju „da nije bilo uzroka, posledica bi bila manje verovatna“.

Ovakvo određenje ima svoje zasebne probleme, i razvila se čitava debata koja se bavi isključivo problemima teorija uzročnosti pod pretpostavkom indeterminizma.⁴⁹

⁴⁸ Čak i u svetu sa dva atoma, ako odsustva računamo u uzroke, neki sudar ta dva atoma imaće beskonačno mnogo

uzroka, čak i ako posmatramo jako kratku uzročnu istoriju.

⁴⁹ Na primer, vidi P. Dowe and P. Noordhof, L. Paul (eds.), (2004) *Cause and Chance*, London and New York:

Routledge; C. Hitchcock (2004a) “Do All and Only Causes Raise the Probabilities of Effects?” in Collins, Hall and Paul

24

Pitanje kako bi se analiza onog drugog pojma, pa i čitava pluralistička teorija mogla prilagoditi indeterminizmu važno je pitanje, i suviše veliko da bi ono bilo tek dodatak problemima kojima se bavim u

disertaciji. Ono što je, pak, za mene važno, jeste da se ne vidi nijedan razlog za tvrdnju da to prilagođavanje

a priori nije moguće, i da je stoga pluralistička teorija uzročnosti nužno ograničena na determinizam. Dakle,

baviću se pluralističkom konceptualnom analizom uzročnosti s namerom da razvijem njenu osnovnu formu

koja će raditi u determinističkim slučajevima, pri tom ostavljajući mogućnost da se ona može uz izvesne

promene primenjivati i u indeterminističkim slučajevima uzročnosti.

2. Osnovne hipoteze

Dve su osnovne celine ovog rada: jedna u kojoj se bavim kritikom protivčinjeničke teorije uzročnosti i

druga u kojoj nastojim da istražim mogućnosti formulisanja jedne pluralističke teorije uzročnosti.

S

obzirom na ovu načelnu podelu u radu, dve su grupe hipoteza koje ću kroz rad testirati.

Osnovna hipoteza prvog dela rada biće da je protivčinjenička teorija uzročnosti, iako dobra u objašnjavanju nekih slučajeva uzročnosti, ipak nedovoljno dobra za objašnjenje slučajeva koje nazivamo

kasnom redundantnom uzročnošću.

U prilog ovoj hipotezi u radu ću navoditi poznate protivprimere ovoj teoriji uzročnosti, i pokušaću

da kroz njihovu analizu izvučem dalje pouke za drugi deo rada. Takođe, zarad potvrđivanja ove hipoteze

ponudiću i svoj najavljeni protivprimer za noviju protivčinjenu teoriju uzročnosti koji pokazuje da koncipiranje uzročnosti kao *uticaja* zamagljuje razliku između združene uzročnosti i kasne asimetrične redundantne uzročnosti.

Uz ovu osnovnu navedenu, nastojću da u prvom delu rada testiram i jednu konstruktivniju hipotezu, koja će mi biti potrebna u nastavku rada, a to je da je sve slučajeve uzročnosti koje imamo u svakodnevnom i naučnom uzročnom govoru moguće podeliti u tri grupe slučajeva: *standardni slučajevi*

uzročnosti, *slučajevi redundantne uzročnosti* i *slučajevi uzrokovanja uz izostanaka veze*.

Za prelaz na

naredni deo rada biće mi vrlo važne sledeće tri pomoćne hipoteze: a) ako želimo adekvatnu teoriju o

uzročnom govoru, i u svakodnevnom i u naučnom kontekstu, ona mora priznavati sve tri navedene grupe

slučajeva kao slučajeve uzročnosti; b) teorije koje uzročnost posmatraju kao intrinzičnu relaciju, moraju se

suočiti sa problemima u slučajevima uzrokovanja izostankom veze; c) s druge strane, protivčinjeničke

teorije koje uzročnost posmatraju kao ekstrinzičnu relaciju, suočavaju se sa problemima povodom slučajeva

(2004), pp. 403–418.; J. Schaffer (2001). "Causes as Probability-Raisers of Processes," *Journal of Philosophy*, 98:

75–92; R. Otte (1987) „Indeterminism, Counterfactuals, and Causation“, *Philosophy of Science*, 54(1), 45–62.

25

redundantne uzročnosti. Eventualno potvrđivanje ovih hipoteza značilo bi da je pluralistička teorija

uzročnosti jedina teorija uzročnosti koja može biti adekvatna.

U drugom delu rada bavim se upravo pokušajem zasnivanja jedne pluralističke uzročne teorije, ili tačnije: teorije uzročnog dualizma. U skladu sa tim, osnovna hipoteza drugog dela će biti da je uzročni

govor (naučni i svakodnevni) moguće objasniti pomoću dva pojma uzroka, odnosno da prilikom analize

značenja naših uzročnih tvrdnji dolazimo do dve različite uzročne relacije. Dok iz protivčinjeničke teorije

uzročnosti preuzimam određenje jednog pojma uzroka, želim da u drugom delu rada testiram kao vrlo važnu

i sledeću hipotezu: drugi pojam uzroka koji koristimo u svakodnevnom govoru suštinski je vezan za prenos

ili transfer, i postoje slučajevi uzročnosti koji su objašnjivi samo na ovaj način.

U trećem delu rada u kojem ću razmatrati probleme pragmatike uzročnog govora, kao glavna hipoteza izdvaja se pomenuta tvrdnja da je pragmatika uzročnog govora neophodni element celovite teorije

uzročnosti. Želim da pokažem da je ovo najočiglednije i najmanje upitno kada je u pitanju uzrokovanje uz

izostanak veze, gde bez izvesnih pragmatičkih dodataka teorija uzročnosti pokazuje krupne slabosti i ne

može biti formulisana na ubedljiv način.

3. Sadržaj i struktura teze

Rad će se sastojati iz sledećih delova i poglavlja:

0. Uvod

1. Protivčinjeničke teorije uzročnosti

- 1.1. Motivacija i opšte odlike
- 1.2. Luisova stara protivčinjenička teorija uzročnosti
- 1.3. Problemi stare teorije
- 1.4. Luisova nova protivčinjenička teorija uzročnosti
- 1.5. Problemi nove teorije
- 1.6. Tri grupe slučajeva uzročnosti

2. Uzročni pluralizam

- 2.1. Motivacija i opšte odlike
- 2.2. Uzročni dualizam
- 2.3. Problemi uzročnog dualizma
- 2.4. Druge verzije uzročnog pluralizma
- 2.5. *Drugi pojam uzroka* i teorije produkovanja
- 2.6. Osobine uzročnih relacija

3. Pragmatika uzročnog govora

26

- 3.1. Pragmatika uzročnog govora i pojam „glavnog uzroka“
- 3.2. Pragmatika uzročnog govora i uzrokovanje odsustvom

4. Zaključak

U nastavku je sažeti prikaz onoga što će biti sadržaj svakog od delova, i svakog od poglavlja ove disertacije.

0. Uvod

U ovom delu teze ću obrazložiti predmet disertacije i izneti njene glavne ciljeve. U okviru obrazloženja predmeta pokušaću da motivišem istraživanje koje sprovodim, i pisaću o tome šta je uzročni govor, koje sve raznovrsne oblasti obuhvata, i zašto nam je važna teorija uzročnog govora. Od velike važnosti će biti precizno određenje polja uzročnog govora koje želim da dualistička teorija kojoj težim obuhvati. Ovo će u velikoj meri diktirati i ciljeve disertacije. Važno je, takođe, i nastojaću da u ovom delu disertacije taj problem što bolje obradim, jasno razgraničiti teoriju uzročnosti i teoriju uzročnog objašnjenja. Ta razlika bi dala jasniju sliku koja sve intuicije iz uzročnog govora u svakodnevnom govoru, pravnoj praksi i naučnom govoru teorija uzročnog govora mora objasniti.

1. Protivčinjeničke teorije uzročnosti

Ovaj deo teze će sadržati kritičku analizu Luisovih protivčinjeničkih teorija uzročnosti. Kao što sam u prvom delu obrazloženja naveo, Luisove protivčinjeničke teorije uzročnosti na jednostavan i efektan način objašnjavaju uobičajene slučajeve uzročnosti. Štaviše, brojne su prednosti tih teorija uzročnosti kako u odnosu na različite metafizičke, tako i u odnosu na nomološko-deduktivnu teoriju uzročnosti, koja se često navodi kao jedini pravi rival datim Luisovim teorijama. Ipak, slučajevi redundantne uzročnosti predstavljaju ozbiljnu prepreku za sve verzije te protivčinjeničke teorije. To posebno važi za slučajeve

kasne asimetrične redundantne uzročnosti. *Uzročna zavisnost* i *uticaj*, kao relacije koje koristimo za reduktivnu definiciju uzročnosti u dvema datim teorijama uzročnosti, nemoguće je uspešno upotrebiti za analizu pomenutih problematičnih slučajeva. Pored poznatih kritika protivčinjeničke teorije koji postoje u relevantnoj literaturi, nastojaću da u ovom važnom delu rada tu kritičku poentu poduprem i dodatnim protivprimerom, koji sam u ranijem delu obrazloženja skicirao, i koji ide ka tome da pokaže da *uticaj* ne samo da nije nužan, već nije ni dovoljan uslov za postojanje uzročne veze.

1.1. Motivacija i opšte odlike

Ovo će biti uvodno poglavlje prvog glavnog dela teze. U njemu ću razmotriti motivaciju za protivčinjenički pristup teorijama uzročnosti, kao i karakteristike koje su svim takvim teorijama zajedničke. Jedan deo njene privlačnosti upravo je u njenoj jednostavnosti i povezanosti sa zdravorazumskom pretpostavkom da je uzročnost jako bliska sa pravljjenjem razlike. Kada kažemo da je neki događaj uzrokovao neki drugi, želimo

27

da kažemo da je upravo taj prvi događaj doveo do promene, da bez njega ne bi bilo tog drugog događaja.

U tom smislu, naše intuicije povodom uzročnih veza često idu u paru sa našim intuicijama o istinitosti

odgovarajućih protivčinjeničkih kondicionala. Onda gde mislimo da postoji uzročna veza između dva

događaja, po pravilu prihvatamo i kondicional: da nije bilo prvog događaja ne bi bilo ni drugog. Uz sve ovo, protivčinjenička teorija ima brojne teorijske *prima facie* prednosti kako u odnosu na metafizičke teorije, tako i u odnosu na nomološko-deduktivnu teoriju. Uz to, ona je, budući da je konceptualna analiza, kompatibilna sa idejom da je naš svet indeterministički i da je stoga i uzročnost u

suštini povezana sa verovatnoćom.

1.2. – 1.5. Luisove teorije uzročnosti i njihovi problemi

U ovim poglavljima analiziraću detaljno dve Luisove teorije uzročnosti i neke od problema sa kojima se

one suočavaju. Među tim problemima, posebno ću ukazati na problem kasnog predupređivanja kao glavnog

problema protivčinjeničke teorije,. Takođe, upoređiću međusobno te teorije, i nastojati da pokažem da je

starija teorija u prednosti kada je u pitanju objašnjenje uzrokovanja uz izostanak veze. Važan rezultat ovih

poglavlja će biti i ukazivanje na to da pitanje o intrinzičnosti odnosno ekstrinzičnosti uzročne relacije, nije

tek kontroverza s kojom mora da se izbori protivčinjenička teorija uzročnosti, već je načelni problem bilo

koje teorije uzročnosti, koja je uslovljena raznovrsnošću onoga što smatramo uzročnom vezom uopšte.

1.6. Tri grupe slučajeva uzročnosti

Na osnovu prethodnog poglavlja i analize problema za Luisove teorije uzročnosti, izdvojiću tri različite

grupe slučajeva uzročnosti i izložiti razloge u prilog tezi da sve tri grupe moramo posmatrati kao uzročnost ukoliko želimo adekvatnu teoriju uzročnog govora. Uz to, u ovom poglavlju ću argumentisati u prilog tezi da uzročna relacija koju imamo u vidu kod ovih različitih slučajeva uzročnosti i sama pokazuje različite osobine, te da je neostvariv ili teško ostvariv uslov da se pruži monistička teorija uzročnosti.

2. Uzročni pluralizam

U ovom delu teze baviću se teorijama uzročnog govora koje u svojoj osnovi sadrže tvrdnju da je „uzrok“ višeznačan pojam, te da postoji više različitih relacija koje nazivamo uzročnim. Nastojaću da na temelju kritičkih zapažanja iz prethodnog dela disertacije dokažem da je uzročni dualizam neizbežan kao teorija uzročnog govora. Nastojaću da pokažem kako se u načelu dualistička analiza nameće kao jedino adekvatno rešenje. Uočena ambivalentnost uzročne relacije, da se ona u nekim slučajevima uzročnosti pojavljuje kao intrinzična, a u nekim drugim kao intrinzična svojim relatima, ukazuje na unutrašnju ambivalentnost samog pojma uzroka. Zbog toga, zastupaću stav da je neophodno uzročne tvrdnje posmatrati kao da se odnose na dve uzročne relacije, tj. kao da u uzročnom govoru raspoložemo dvama različitim pojmovima uzroka.

28

Ali kako definisati ove pojmove? Koje su to uzročne relacije na koje referiramo u uzročnom govoru? Ovo će biti glavna pitanja drugog dela rada. Zajedno sa Nedom Holom, jednim od zastupnika uzročnog dualizma, zastupaću tezu da je jedan pojam uzroka vezan za *zavisnost* (ili *pravljenje razlike*), i da je njega najprirodnije i najadekvatnije analizirati u duhu protivčinjeničke teorije. Ali nasuprot Holu, ja ne mislim da je i drugi pojam moguće povezati sa protivčinjeničkom zavisnošću, čak ni uz dodavanje uslova vezanih za intrinzičnost uzročne veze. Nastojaću da pokažem da je takav pristup neodrživ. S druge strane, pokušaću da ponudim alternativni pristup. Dobar deo ovog dela disertacije biće posvećen istraživanju mogućnosti koncipiranja ove druge uzročne relacije pomoću pojma prenosa, u duhu nekih metafizičkih teorija uzročnosti.

2.1. Motivacija i opšte odlike

Ovo je uvodno poglavlje drugog glavnog dela, gde ću nastojati da zaoštrim zapažanja iz prvog dela teze i pokažem kako ona dokazuju da je neophodno zastupati uzročni pluralizam ukoliko se želi adekvatna i obuhvatna teorija uzročnog govora. U prilog tome iskoristiću antinomiju koju sva tri slučajeva uzročnosti zajedno stvaraju povodom pitanja da li je uzročnost intrinzična ili ekstrinzična relacija. Jedini način da se ta antinomija izbegne, kako ću u ovom poglavlju tvrditi, jeste odustajanje od uzročnog monizma.

Odustajanje od monizma u teoriji uzročnog govora vodi nas uzročnom pluralizmu. Ali šta bi tačno značilo zastupati uzročni pluralizam? I koliko bi uzročnih relacija trebalo priznati, ako već ona nije jedna i jedinstvena za čitav uzročni govor? Ova dva pitanja biće centralna tema uvodnog poglavlja drugog dela disertacije.

2.2. i 2.3. Holov uzročni dualizam i njegovi problemi

U ovom poglavlju baviću se teorijom Neda Hologa o dva pojma uzroka i načinom na koji ona u izvesnoj meri rešava probleme protivčinjeničkih teorija uzročnosti. Iako se u osnovi slažem sa motivacijom za uzročni pluralizam koju ima u vidu Holog, ja ne delim njegov optimizam povodom mogućnosti da se protivčinjenička teorija uzročnosti iskoristi za analizu oba pojma uzroka. U njegovom pominjanom tekstu o uzročnom pluralizmu on nastoji da pokaže kako se uz izvesno doradivanje Luisove teze o kvazi-zavisnosti može objasniti i ona druga relacija uzrokovanja, koju on određuje kao uzrokovanje produkovanjem. Ali, kako jednim delom i sam priznaje, takva ideja nailazi na brojne probleme. Pored problema kojih je sam Holog svestan, podvući ću značaj izvesnih kombinovanih slučajeva uzročnosti koji ostaju potpuno van domašaja njegove teorije. To, zajedno sa *nedovršenim poslom* oko koncipiranja drugog pojma uzroka o kojem sâm Holog govori poslužiće kao motivacija da se potraži bolja teorija uzročnog pluralizma.

29

2.4. Druge verzije uzročnog pluralizma

U ovom poglavlju razmotriću i druge verzije uzročnog pluralizma i njihove izgleda da reše probleme sa kojima se sreću protivčinjeničke teorije i Holova dualistička teorija. Autori kojima ću se tu baviti su pre svega Kartrajt i Psilos. Posebno je zanimljiv Psilosov uzročni pluralizam, koji nasuprot pominjanoj tezi da postoje dva pojma uzroka, postulira postojanje skupa uslova od kojih je svaki zasebno dovoljan, iako ne neophodan, da bismo neku relaciju nazvali uzročnom. Želim da analiziram tu poziciju, posebno sa aspekta njene mogućnosti da reši neke od problema sa kojima se suočava Holova pozicija – posebno takozvane mešovite slučajeve uzročnosti. Ima još važnih rezultata koje očekujem u ovom poglavlju. Jedan od uslova koje ova teorija postulira, konkretno taj da kao uzročnu relaciju prihvatamo (i) odnos dva entiteta kod kojih došlo do „prenosa nečega od jednog do drugo entiteta“ – može se lako pokazati kao značajan za analizu drugog pojma uzroka, onako kako je ja planiram. Ipak, sama Psilosova pozicija, i to ću nastojati pokazem,

opterećena je brojnim problemima. U njoj se ovi uslovi pre javljaju kao nekakvi epistemički pokazatelji uzročnosti, nego kao uzročnost sama. Sâm Psilos ove kriterijume koje navodi zove *simptomima uzročnosti* što dodatno postavlja pitanje da li je ovde po sredi uzročni pluralizam u pravom smislu te reči, ili makar u onom smislu u kojem taj naziv obično razumemo. Ovo otvara i pitanje mogućih načelnih razlika između uzročnih pluralizama, gde bi (što neki autori sugerišu)⁵⁰ neki bili ontološki, neki epistemički a neki konceptualni uzročni pluralizmi.

2.5. Drugi pojam uzroka i teorije produkovanja

Ovo je najvažnije poglavlje drugog dela teze. U njemu ću prvo kratko i samo za potrebe svog rada izložiti osnovnu ideju teorija produkovanja (koje obuhvataju teorije procesa i teorije transfera) i pokušati da nju iskoristim kako bih na njoj zasnovao analizu drugog pojma uzroka. Moj predlog je da odustanemo od protivčinjeničke teorije kada je u pitanju ovaj drugi pojam uzročnosti. Neke naše uzročne tvrdnje zaista u svom značenju imaju izvesne metafizičke pretpostavke. To ipak ne znači da su te tvrdnje nužno primenljive samo na ovaj svet, i da bi analiza koja to tvrdi bila pre empirijska nego konceptualna. U ovom poglavlju ću nastojati da pokažem da je ova bojazan, koju mnogi autori pokazuju, neopravdana, i da metafizičke obaveze povodom pojma uzroka ne znale nužno da se naša konceptualna analiza pretvara u empirijsku. Ipak najveći posao u ovom poglavlju biće sam pokušaj definisanja drugog pojma uzroka. Jedan deo ovog važnog poglavlja baviće se i pitanjem relata koji su odgovarajući ovom drugom pojmu. Pitanje odbranljivosti analize koju ću predložiti u velikoj meri će zavistiti upravo od toga kako su određeni relati koji stoje u toj uzročnoj relaciji, i na koje primenjujemo taj drugi pojam uzročnosti.

⁵⁰ Vid. De Vreese (2010).

30

2.6. Osobine uzročnih relacija

Ovo će biti zaključno poglavlje drugog dela rada. Kao jednu od velikih prednosti svoje teorije Hol ističe to da ona rešava brojne probleme sa tranzitivnošću uzročnosti. Po njemu taj problem nastaje zbog toga što neki teoretičari pogrešno pretpostavljaju da je uzročnost jedinstvena relacija i da se kao takva odlikuje tranzitivnošću. Međutim, to nije slučaj. Opet, pogrešno bi bilo reći da uzročnost nije tranzitivna. Opet je rešenje u pluralizmu. Prema Holu, jedna vrsta uzročnosti, jedna od tih dvaju relacija, ona intrinzična, jest e i tranzitivna. Ova druga, ekstrinzična nije tranzitivna. Zbog toga se stalno dešava da se kao protivprimeri za tranzitivnost uzročnosti ove prve vrste navode primeri koji su slučajevi ove druge uzročne relacije.

Želim da u ovom poglavlju razmotrim ove Holove argumente i potom analiziram osobine ove druge relacije uzročnosti koju sam ranije postulirao. Očekivani rezultate će biti sličan Holovom. Uzročna relacija koja je zasnovana na nekoj vrsti produkovanja morala bi biti tranzitivna.

3. Pragmatika uzročnog govora

Da li je moguće koncipirati teoriju uzročnog govora koja će se baviti isključivo *širokim i nediskriminatornim pojmom uzroka* kako to Luis kaže? Možemo li dati teoriju uzročnog govora koja će

nam reći šta se sve *kvalifikuje za to* da bude nazvano uzrokom ne zalazeći u pitanja zašto najveći deo toga

u govoru ne nazivamo uzrokom nego po pravilu izdvajamo neki određeni događaj kao uzrok a ostale

nazivamo uslovima? Koliko god ova prva ideja zvučalo primamljivo, jer nas ostavlja na jednom čistom

semantičkom polju u kome se osećamo komfornije, ima razloga da se ona, ipak, ozbiljno dovede u pitanje.

Treći deo teze baviće se upravo time: pragmatičkim aspektom uzročnih tvrdnji. U njemu ću razmotriti

kontekstualne faktore koji utiču na uzročni govor i koji rukovode time kako vršimo ovu selekciju između

uzroka i uslova.

Dva su razloga zašto ovo razmatranje smatram potrebnim za svoju tezu. Prvo, uzročne tvrdnje zaista

najčešće podrazumevaju onaj uži i određeniji pojam uzroka, pa je i zarad provere adekvatnosti teorije

neophodno objasniti kakva je veza između tog teorijski datog širokog pojma uzroka, tj. potrebno je objasniti

uslove njegove primene na tvrdnje koje podrazumevaju selekciju nekog konkretnog događaja kao uzroka.

Drugo, želim da ponudim argumente u prilog tvrdnji da jedna vrsta uzročnih odnosa zahteva pragmatiku

da bi uopšte bila odbranjiva kao uzročnost. Naime, neki slučajevi uzrokovanja uz izostanak veze pokazuju

izvesne osobenosti zbog kojih su bliže povezani sa pragmatikom uzročnog govora, i od nje zavisniji od bilo

koje druge grupe slučajeva uzročnosti.

U ovom poglavlju će takva razmatranja naći mesta i na izvestan način zaokružiti konstrukciju teorije

uzročnog govora.

31

3.1. Pragmatika uzročnog govora i pojam glavnog uzroka

U ovom poglavlju ću analizirati upravo one pomenute normativne i (druge) konverzacijske faktore kojima

se rukovodimo prilikom selekcije jednog od uzroka (tj. događaja koji zadovoljavaju semantičke kriterijume

naše teorije da budu nazvani uzrokom) kao glavnog ili pravog. Zarad formulisanja tih kriterijuma koristiću

različite teorije relevantnosti. Očigledno je da će ti kriterijumi biti različiti i promenljivi, to jest osetljivi na

različite okolnosti u kojima se neki konkretni uzročni govor odvija. Posebne karakteristike, u ovom smislu, imaće uzročni nizovi u kojima ne postoji ljudski faktor. Tu se kao kriterijumi selekcije glavnog uzroka mogu postulirati različiti uslovi vezani za vremenska određenja nekih događaja, ili za osetljivost na promenu, ili verovatnoću njihovog javljanja. Naime, šta ćemo nazvati uzrokom u nekim kontekstima zavisi od toga koji se je od događaja (koji se semantički kvalifikuju kao potencijalni uzroci) dogodio najskorije, ili koji je „najmanje fiksiran“, tj. najpodložniji promeni, ili pak koji nije standardno tu i čije je prisustvo bilo najmanje verovatno. S druge strane, tamo gde imamo ljudski faktor, očigledno će izvesni normativni faktori biti najodgovorniji za ovu pomenutu selekciju. U ovom poglavlju nameravam da kroz niz primera i različitih misaonih eksperimenata odredim relevantne kriterijume koji rukovode pragmatikom uzročnog govora, u onim standardnim slučajevima uzročnosti.

3.2. Pragmatika uzročnog govora i uzrokovanje odsustvom

Kao što sam u prvom poglavlju ovog obrazloženja pomenuo, verujem da je nemoguće govoriti o nediskriminatornom pojmu uzorka povodom slučajeva uzrokovanja odsustvom. Skup nedogađanja koji se kvalifikuju kao uzroci prema kriterijumima koje usvajamo iz protivčinjeničke teorije, naprosto je beskonačan, preširok i nejasno određen, budući da on nije (kao u drugim slučajevima uzročnosti) podskup skupa aktualnih događaja. U tom smislu, smisleno i ubedljivo govoriti o uzročnosti, kada su u pitanju ovakvi slučajevi, nužno podrazumeva neke dodatne restrikcije. U ovom poglavlju ću prvo nastojati upravo to – da pokažem da je pragmatički dodatak teoriji uzročnog govora neophodan makar povodom ovih slučajeva uzročnosti. Potom ću nastojati da pokažem kako rezultati iz prethodnog poglavlja ovog dela teze mogu da se iskoriste kao takav dodatak.

4. Zaključak

Ova disertacije pre svega predstavlja pokušaj zasnivanja teorije uzročnog dualizma. Analiza i kritika protivčinjeničke teorije uzročnosti predstavlja njen važan deo, budući da se u samoj teoriji koja se brani protivčinjenička teorija pojavljuje kao određenje jednog od dva pojma uzroka koje koristimo u uzročnom govoru. Radi definisanja drugog pojma uzroka u tezi je preduzeto istraživanje teorija produkovanja i nekih drugih verzija uzročnog pluralizma. Kao završni deo istraživanja u ovoj disertaciji figurira razmatranje pragmatike uzročnog govora i njene neophodnosti za celovitost date teorije.

32

Ovaj poslednji deo, stoga, predstavljaće osvrt na čitavu tezu. U njemu ću pokušati da još jednom podvučem

teze koje sam u radu tvrdio i zaključke do kojih sam došao. Isto tako, iskoristiću ovo poglavlje da ukažem na potencijalne probleme za predloženu teoriju. Nastojću i da istaknem ograničenja teorije kojom sam se bavio i perspektive da se ova teorija proširi ili doradi.

4. Metod istraživanja

S obzirom da se u tezi bavim uzročnim govorom i analizom pojma uzročnosti, glavne metode istraživanja koje ću koristiti pre svega će se sastojati iz proučavanja načina na koji se u našem svakodnevnom, kao i naučnom govoru koriste različite uzročne formulacije. U tom smislu, lingvistička analiza predstavljaće jedan od važnijih metoda.

Pored lingvističke analize u direktnom smislu, shvaćene kao istraživanja upotrebe glagola „uzrokovati“ u svakodnevnom i naučnom govoru, važnu ulogu u istraživanju igraće i neposredne jezičke intuicije. Pod neposrednim jezičkim intuicijama ovde podrazumevam neformalne informacije o tome šta

smo *skloni* da nazovemo uzrokom. Ipak, iako ove intuicije (zajedno sa analizom njihovog ispoljavanja u govoru) predstavljaju bazu za teorijsko istraživanje, treba ih uvek koristiti sa oprezom. Pretpostavku da su

takve intuicije, kao i standardna upotreba glagola „uzrokovati“, konzistentne ne treba uzeti olako. U tom

smislu, valja ostaviti pravo teoriji da, iako većim delom mora da bude deskriptivna, da u nekom manjem

delu sme da bude i preskriptivna, ukoliko je očigledno da naše intuicije tu nisu jednoznačne ili je očigledno

da je takva upotreba pojma uzročnosti u suprotnosti sa našim najboljim određenjem pojma uzroka.

U vezi sa tim, neću se baviti empirijskim istraživanjem tih intuicija. Kao što je rečeno, ne smatram

da su one uvek pouzdane. S druge strane, ne vidim neku značajnu prednost takve metode istraživanja pojma

uzroka (u odnosu na analizu neformalnih intuicija), budući da ne verujem da postoji značajno intersubjektivno variranje u našim sklonostima da nešto odredimo kao uzrok (koje bismo otkrili opsežnim

empirijskim istraživanjem, putem anketiranja).

Uz pomenute metode, značajna će biti i metoda misaonog eksperimenta. Budući da se teza bavi značenjem pojma, nisu jedini važni podaci oni vezani za uzročne veze i slučajeve uzročnosti koje srećemo

u stvarnosti. Kao dobar kontraprimer može poslužiti i neki zamišljeni scenario koji je tek moguć, a ne i

stvaran.

Ono čemu ću težiti u metodološkom smislu, jeste i upotreba formalne semantike pomoću koje ću formulisati istinitosne uslove za uzročne tvrdnje. Verovatno govor ni u jednoj oblasti nije bez pragmatike,

pa je tako i u uzročnom govoru, te je ovaj metod samo delimično primenljiv. Pitanje naše spremnosti da

prihvatimo neke uzročne tvrdnje zavisiće od oba ova aspekta: i semantičkog i pragmatičkog.

I na kraju, što se tiče delova u kojima ću se baviti tuđim stavovima, upotrebljavaću imanentnu analizu njihovih pozicija. Na toj, kao i na komparativnoj analizi ponuđenih teorija, baziraću svoj kritički

pristup u pokušaju da na osnovu istaknutih loših i dobrih strana analiziranih pozicija ponudim neko svoje

rešenje ili smer u kojem bi to rešenje valjalo tražiti.

5. Spisak predložene literature

Anscombe, G. E. Margaret (1971) "Causality and Determination", CUP Archive. Repr. in Sosa, E. and

Tooley, M., eds, *Causation*, pages 88-104. Oxford: OUP, 1993.

Beebe, Helen (2004) "Causing and Nothingness", in L. A. Paul, E. J. Hall and J. Collins (eds.), *Causation and Counterfactuals*, pp. 291-308.

—, Hitchcock, Christopher and Menzies, Peter (eds.) (2009) *The Oxford Handbook of Causation*,

Oxford: Oxford University Press.

—, Hitchcock, Christopher and Price, Huw (eds.) (forthcoming) *Difference Making*, Oxford: Oxford

University Press.

Bennett, Jonathan (1987) "Event Causation: the Counterfactual Analysis", *Philosophical Perspectives*, 1:

367–86.

Blaauw, Michael (2013) *Contrastivism in Philosophy*, London: Routledge.

Braham, Matthew and van Hees, Martin (2009) "Degrees of Causation", *Erkenntnis* 71 (3), pp. 323-344.

Cartwright, Nancy (1983) *How the Laws of Physics Lie*. Oxford: Clarendon Press.

—, (2004) "Causation: One Word, Many Things", *Philosophy of Science* 71: 805–819.

—, (2007) *Hunting Causes and Using Them*. Cambridge University Press, Cambridge.

Casini, Lorenzo (2012) "Causation: Many Words, One Thing?", *THEORIA* 72, pp. 203-219.

Castaneda, Hector-Neri (1984) "Causes, Causity, and Energy," in P. French, T. Uehling, Jr., and H.

Wettstein, eds., *Midwest Studies in Philosophy IX*. Minneapolis: University of Minnesota Press, pp. 17–

27.

Coady, David (2004) "Preempting Preemption," in J. Collins, N. Hall, and L. A. Paul, eds., *Causation and*

Counterfactuals. Cambridge, MA: The MIT Press, pp. 325–40.

34

Collins, John (2000) "Preemptive Prevention," *Journal of Philosophy*, 97: 223–34.

—, Ned Hall, and L. A. Paul (eds.) (2004) *Causation and Counterfactuals*, Cambridge, Mass: MIT

Press.

—, Ned Hall, and L. A. Paul (2004) "Counterfactuals and Causation: History, Problems, and Prospects,"

in J. Collins, N. Hall, and L. A. Paul, (eds.), *Causation and Counterfactuals*. Cambridge, MA: The MIT

Press, pp. 1–58.

Davidson, Donald (1969) "The Individuation of Events," in *Essays on Actions and Events*. Oxford:

Clarendon Press, pp. 163–80.

De Vreese, Leen (2006) "Causal Pluralism and Scientific Knowledge: An Underexposed Problem.",

Philosophica 77, pp. 125–150.

De Vreese, Leen (2010) “Disentangling Causal Pluralism”, *Worldviews, Science and Us. Studies of Analytical Metaphysics*. Ed. Robrecht Vanderbeeken & Bart D’Hooghe. Singapore: World Scientific, pp. 207–223.

Dowe, Phil (1992) “Wesley Salmon’s Process Theory of Causality and the Conserved Quantity Theory,” *Philosophy of Science*, 59: 195–216.

—, (2000) *Physical Causation*. Cambridge: Cambridge University Press.

—, (2001) “A Counterfactual Theory of Prevention and ‘Causation’ by Omission,” *Australasian Journal of Philosophy*, 79: 216–26.

—, (2004) “Causation and Misconnections”, *Philosophy of Science* 71 (5), pp. 926–931.

—, (2009) “Causal Process Theories”, in H. Beebe, C. Hitchcock, and P. Menzies (eds.) (2009), pp. 198–216.

Ehring, Douglas (1986) “The Transference Theory of Causality,” *Synthese*, 67, pp. 249–58.

—, (1987) “Causal Relata”, *Synthese* 73, pp. 319–328.

Fair, David (1979) “Causation and the Flow of Energy,” *Erkenntnis*, 14: 219–50.

Frisch, Mathias (2010) “Causes, Counterfactuals, and Non-Locality”, *Australasian Journal of Philosophy* 88 (4), pp. 655-672.

Franklin-Hall, L. R. (forthcoming) “Explaining causal selection with explanatory causal economy:

Biology and beyond”, in C. Malaterre and P.-A. Braillard (eds.), *How Does Biology Explain?*, Springer-Verlag, Heidelberg.

35

Froeyman, Anton and De Vreese, Leen (2008) “Unravelling the Methodology of Causal Pluralism”,

Philosophica 81, pp. 73-89

Hall, Ned (2000) “Causation and the Price of Transitivity”, *Journal of Philosophy*, 97: 198–222.

—, (2002) “Non-locality on the Cheap? A New Problem for Counterfactual Analyses of Causation”, *Noûs*, 36, pp. 276–294.

—, Paul, Lory & Collins, John (eds.) (2004a) *Causation and Counterfactuals*, Cambridge, Mass.: MIT Press.

—, (2004b) “Two Concepts of Causation”, in Collins, Hall, and Paul, Lory (2004), pp. 225–76.

—, (2004c) “Rescued from the Rubbish Bin: Lewis on Causation”, *Philosophy of Science*, 71, No. 5, pp. 1107-1114.

—, and Paul, Lory (2013) “Metaphysically Reductive Causation”, *Erkenntnis* 78 (1), pp. 9-41.

Hart, H. L. and Honore, A. (1965) *Causation in the Law*, Oxford: Clarendon Press.

Hausman, David (1998) *Causal Asymmetries*, Cambridge: Cambridge University Press.

Hitchcock, Christopher (2007) „How to be a Causal Pluralist” In: *Thinking About Causes: From Greek*

Philosophy to Modern Physics, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, pp. 200-221.

—, (2007) „Prevention, Preemption, and the Principle of Sufficient Reason”, *Philosophical Review*, 116

(4). pp. 495-532

—, and Knobe, J. (2009) “Cause and Norm”, *Journal of Philosophy*, 106: 587–612.

- , (2009) „Problems for the Conserved Quantity Theory: Counterexamples, Circularity, and Redundancy”, *Monist*, 92 (1). pp. 72-93.
- , (2011) “Trumping and Contrastive Causation,” *Synthese*, 181: 227–40.
- Kistler, Max (1998) “Reducing Causality to Transmission”, *Erkenntnis*, 48: 1–24.
- Lewis, David (1973a) *Counterfactuals*, Oxford: Blackwell.
- , (1973b) “Causation”, *Journal of Philosophy*, 70: 556–67. Reprinted in his (1986a). Page references to reprinted version.
- , (1979) “Counterfactual Dependence and Time's Arrow”, *Noûs*, 13: 455–76.
- 36
- , (1986a). *Philosophical Papers: Volume II*, Oxford: Oxford University Press.
- , (1986b) “Events”, in his (1986a).
- , (1986c) “Postscripts to ‘Causation’”, in his (1986a).
- , (1986d) “Causal Explanation”, in his (1986a).
- , (1986e) *The Plurality of Worlds*, Oxford: Blackwell.
- , (2000) “Causation as Influence”, *Journal of Philosophy*, 97: 182–97.
- , (2004a) “Causation as Influence”, in Collins, Hall, and Paul (2004), pp. 75–106.
- , (2004b) “Void and Object”, in Collins, Hall, and Paul 2004, pp. 277–90.
- Longworth, Francis (2006) “Causation, Pluralism and Responsibility”, *Philosophica* 77, pp. 45–68.
- Mackie, L. John (1965) “Causes and Conditions”, *American Philosophical Quarterly*, 2, pp. 245–64.
- , (1973) *Truth, Probability, and Paradox*, Oxford: Oxford University Press.
- , (1974) *The Cement of the Universe*, Oxford: Oxford University Press; second edition, 1980.
- Maslen, Cei (2004) “Causes, Contrasts, and the Nontransitivity of Causation”, in Collins, Hall, and Paul 2004, pp. 341–358.
- , (2004) “Degrees of Influence and the Problem of Pre-emption”, *Australasian Journal of Philosophy* 82 (4), pp. 577 – 594.
- Maudlin, Tim (2004) “Causation, Counterfactuals, and the Third Factor”, in Collins, Hall, and Paul 2004, pp. 419–443
- McDermott, Michael (1995) “Redundant Causation”, *British Journal for the Philosophy of Science*, 40: 523–544.
- , (2002) “Causation, Influence, and Sufficiency,” *Journal of Philosophy*, 99: 84–101.
- McGrath, Sarah (2005) “Causation by Omission: A Dilemma,” *Philosophical Studies*, 123: 125–48.
- Mellor, D. Hugh (1995) *The Facts of Causation*, London: Routledge.
- , (2004) “For Facts as Causes and Effects”, in Collins, Hall, and Paul 2004, pp. 309–324.
- 37
- Menzies, Peter (1989) “A Unified Account of Causal Relata,” *Australasian Journal of Philosophy*, 67: 59–83.
- , (1989) “Probabilistic Causation and Causal Processes: A Critique of Lewis”, *Philosophy of Science*, 56: 642–663.
- , (1996) “Probabilistic Causation and the Pre-emption Problem”, *Mind*, 105: 85–117.
- , (1999) “Intrinsic versus Extrinsic Conceptions of Causation”, in H. Sankey (ed.), *Causation and*

- Laws of Nature*, Kluwer Academic Publishers, pp. 313–29.
- , (2004) “Difference-Making in Context”, in Collins, Hall, and Paul 2004, pp. 139–80.
- , (2004) “Causal Models, Token Causation, and Processes”, *Philosophy of Science*, 71 (Supplement): 820–832.
- , (2007) “Causation in Context”, in Price, Huw and Corry, Richard (2007), pp. 191–223.
- , (2009) “Platitudes and Counterexamples”, in Beebe, H., Hitchcock, C. and Menzies, P. (2009), pp. 341–67.
- Moore, Michael (2009) *Causation and Responsibility: An Essay in Law, Morals, and Metaphysics*, Oxford: Oxford University Press.
- Noordhof, Paul (1999) “Probabilistic Causation, Preemption, and Counterfactuals”, *Mind*, 108: 95–125.
- , (2004) “Prospects for a Counterfactual Theory”, in Dowe and Noordhof 2004, pp. 188–201.
- Northcott, Robert (2008) “Causation and Contrast Classes”, *Philosophical Studies*, 139: 111–123.
- Norton, John (2007) ‘Causation as Folk Science’, in Price & Corry (2007a), pp. 11–44.
- Paul, Lory (2004) “Aspect Causation”, in Collins, Hall, and Paul (2004), pp. 205–224.
- , (2009) “Counterfactual Theories” in Beebe, Hitchcock, and Menzies 2009, pp. 158–84.
- , and Hall, Ned (2013) *Causation: A User's Guide*, Oxford: Oxford University Press.
- Price, Huw and Corry, Richard (2007) *Causation, Physics and the Constitution of Reality. Russell's Republic Revisited*. Clarendon Press, Oxford.
- , (2007) “Causal Perspectivalism,” in H. Price and R. Corry, eds., *Causation, Physics, and the Constitution of Reality: Russell's Republic Revisited*. Oxford: Oxford University Press, pp. 250–92.
- 38
- Psillos, Stathis (2002) *Causation and Explanation*. Acumen, Chesham.
- , (2007) “What is Causation?” in Beena Choksi and Chitra Natarajan (eds.) *The epiSTEME Reviews: Research trends in Science, Technology and Mathematics Education*, Macmillan India Ltd, pp.11–34.
- , (2009) “Causal Pluralism”, in Robrecht Vanderbeeken & Bart D’Hooghe (eds) *Worldviews, Science and Us: Studies of Analytical Metaphysics: A Selection of Topics From a Methodological Perspective*, World Scientific Publishers, pp. 131–151.
- Rieber, Steven (2002). ‘Causation as Property Acquisition’, *Philosophical Studies* 109: 53–74.
- Salmon Wesley (1994) ‘Causality without Counterfactuals’, in *Philosophy of Science* 61, pp. 297–312.
- , (1997) “Causality and Explanation: A Reply to Two Critiques,” *Philosophy of Science*, 64: 461–77.
- Sartorio, Carolina (2005) “Causes as Difference-Makers,” *Philosophical Studies*, 123: 71–96.
- Schaffer, Jonathan (2000) “Trumping Preemption”, *Journal of Philosophy*, 9: 165–81.
- , (2005) “Contrastive Causation”, *Philosophical Review*, 114: 297–328.
- , (2013) “Causal Contextualism”, in Blaauw, M. (2013), pp. 35–63.
- Skyrms, Brian (1980) *Causal Necessity*. New Haven, Conn.: Yale University Press.
- Sober, Elliott (1984) “Two Concepts of Cause”, *PSA: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association* 1984 405–424.
- Spirtes, P., Glymour, C. and Scheines, R., (1993) *Causation, Prediction, and Search*, New York: Springer.

- Steglich-Petersen, J., (2012) "Against the Contrastive Account of Singular Causation", *British Journal for the Philosophy of Science*, 63: 115–43.
- Strevens, Michael (2013) "Causality Reunited", *Erkenntnis* 78, pp. 299–320.
- Weslake, Brad (forthcoming) "A Partial Theory of Actual Causation", *British Journal for the Philosophy of Science*.
- Williamson, Jon (2006) "Causal Pluralism versus Epistemic Causality", *Philosophica* 77, pp. 69–96.

**NAUČNO-NASTAVNOM VEĆU
FILOZOFSKOG FAKULTETA U BEOGRADU**

Izveštaj o kvalifikovanosti kandidata i podobnosti predložene teme za doktorsku disertaciju

doktorand: **Milan Jovanović**

predložena tema: **Protivčinjenička teorija uzročnosti i uzročni pluralizam**

mentor: **doc. dr Vladan Đorđević**

Kandidat Milan Jovanović, podneo je Odeljenju za filozofiju molbu za izradu doktorske disertacije pod naslovom “Protivčinjenička teorija uzročnosti i uzročni pluralizam”. Dolepotpisana komisija Odeljenja za filozofiju o predloženoj temi doktorske disertacije podnosi sledeći izveštaj:

1. Osnovni podaci o kandidatu:

Milan Jovanović je rođen 5. februara 1985. godine u Vranju, gde je i završio srednju školu 2004. godine. Iste godine upisao je osnovne akademske studije filozofije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Nišu. Diplomirao je septembra 2009. godine, prosečnom ocenom 9,91 i ocenom 10 na diplomskom ispitu, sa diplomskim radom pod naslovom „Nejgelovsko antiredukcioniističko jezgro Džeksonovog argumenta iz znanja“. Kandidat je upisao doktorske akademske studije filozofije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu u školskoj 2009./2010. Od 2010. do 2014. godine bio je stipendista Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije i istraživač-saradnik na projektu Ministarstva pod nazivom: “Dinamički sistemi u prirodi i društvu: teorijski i empirijski aspekti”. U školskoj 2013./2014. i 2014./2015. bio je angažovan kao volonter-saradnik na departmanu za filozofiju Filozofskog fakulteta u Nišu, gde je vodio vežbe iz četiri predmeta. Od septembra 2014. godine radi kao profesor filozofije i logike u Gimnaziji „Bora Stanković“ u Vranju.

Kandidat Jovanović je učestvovao na filozofskim konferencijama u Nišu i Zaječaru, i imao izlaganja iz oblasti filozofije nauke i teorije saznanja, od kojih su neka kasnije i objavljena kao tekstovi u zbornicima i časopisima.

Objavio je sledeće radove i prevode:

- „Koenovo i Luisovo rešenje epistemičkog paradoksa lutrije“, *Theoria* 57/3 (2014): 121-137.
- „Konačni argument u prilog naučnom realizmu’ i antirealističko objašnjenje uspeha nauke“, u *Savremene paradigme u nauci*, zbornik radova sa konferencije „Nauka i savremeni univerzitet 3“, Niš (2014): 186-197.
- Hari G. Frankfurt, „Alternativne mogućnosti i moralna odgovornost“, prevod u *Godišnjak za filozofiju*, I/1 (2013): 91-100.

2. Predmet i cilj disertacije

Kandidat Milan Jovanović je u svom predlogu teme doktorske disertacije odredio predmet svog istraživanja kao ispitivanje pojma uzročnosti. Pri tom, kandidat namerava da se bavi analizom značenja pojma uzročnosti koje mu se pridaje u naučnoj, pravnoj i svakodnevnoj govornoj praksi. Cilj ovog istraživanja je preispitivanje dosadašnjih analiza ovog pojma, s naglaskom na protivčinjeničkim teorijama uzročnosti, i formulisanje jedne pluralističke teorije uzročnosti koja vodi računa o činjenici da se ovaj pojam nekada upotrebljava kao pojam koji podrazumeva da je uzročnost intrinzična relacija, a nekada kao pojam koji uzročnost tretira kao ekstrinzičnu relaciju. Dobijeni rezultati trebalo bi da pomognu u rasvetljavanju značenja uzročnih tvrdnji koje se javljaju u različitim kontekstima i prosuđivanju tvrdnji kojima se tvrdi postojanje zakonitih uzročnih veza, uzročnih objašnjenja i njima sličnim.

U skladu sa postavljenim ciljem, kandidat planira da preispita postojeće ponuđene analize pojma uzročnosti, da motiviše odbranu uzročnog pluralizma i da ispita pragmatičku dimenziju uzročnog govora, pogotovu kada su u pitanju kriterijumi za

izdvajanje „glavnog uzroka“ neophodnog za formulisanje uzročnih tvrdnji. U ispitivanju postojećih analiza pojma uzročnosti fokus predložene doktorske disertacije biće na Luisovim (David Lewis) protivčinjeničkim teorijama uzročnosti – starijoj i mlađoj, koje obezbeđuju analizu ovog pojma preko semantike protivčinjeničkih kondicionala. Prema prvobitnoj Luisovoj teoriji uzročnosti formulisanom u njegovom tekstu „Causation“ 1973. godine, uzročnost je definisana na sledeći način: događaj c uzrokuje događaj e ako i samo ako e uzročno zavisi od c ili postoji lanac uzročnih zavisnosti od c do e. Uzročna zavisnost, pak, definisana je pomoću protivčinjeničke zavisnosti između odgovarajućih iskaza, pa ćemo prema toj teoriji reći da između aktualnih događaja c i e imamo uzročnu zavisnost akko važi protivčinjenički kondicional: „Da se c nije dogodilo, e se ne bi dogodilo“; Kao što kandidat pokazuje u predlogu teme doktorske teze ovako definisan pojam uzročnost ne može da se izbori sa određenim slučajevima redundantne uzročnosti i zbog toga predstavlja samo dovoljan, ali ne i nužan uslov za tvrđenje postojanja uzročne veze. Takođe, ni kasnija Luisova teorija protivčinjeničke uzročnosti, koja se poziva na pojam uticaja, ne može da zadovolji u svim slučajevima upotrebe pojma uzroka, pre svega kada su u pitanju slučajevi koje kandidat naziva slučajevima “kasnog presecanja” i u slučajevima naddeterminacije.

Umesto odustajanja od protivčinjeničke analize pojma uzročnosti kandidat predlaže pluralističku koncepciju uzročnosti i razlikuje tri vrste slučajeva u kojima se ovaj pojam primenjuje: slučajeve redundantne uzročnosti, standardne slučajeve i slučajeve uzrokovanja izostankom veze. Ako se uzme u obzir da protivčinjenička analiza ne zadovoljava u slučajevima redundantne uzročnosti kandidat planira da ispita različite alternativne teorije prema kojima je uzročnost shvaćena kao produkovanje ili transfer koje bi dopunile protivčinjeničku analizu. Posebna pažnja će biti usmerena na kombinovane slučajeve gde nije na prvi pogled jasno koja bi teorija trebalo da dobije prvenstvo, kao i na ontologiju relata koji su pogodni da uđu u uzročne odnose prema odgovarajućim teorijama. Na kraju, kandidat planira da se osvrne i na pragmatičku dimenziju uzročnog govora kako bi pokrio i taj aspekt govora o uzročnim odnosima.

3. Opis sadržaja disertacije

Kandidat predlaže uvodno poglavlje, četiri glavna poglavlja i veći broj potpoglavlja koji odgovaraju predloženom predmetu i cilju doktorske disertacije.

U *uvodnom poglavlju* kandidat će izneti motivaciju za bavljenje predmetnom temom, to jest, predstaviti čitaocu šta je to uzročni govor i kakav je značaj ispitivanja uzročnog govora. Takođe, postaviće cilj doktorske teze, odnosno, opisaće vrstu teorije koju će težiti da opravda u svom radu.

U prvom poglavlju *Protivčinjeničke teorije uzročnosti*, koje će se sastojati od šest potpoglavlja, nastojće da proceni uspešnost Luisovih teorija uzročnosti. Već iz naziva predloženih potpoglavlja: 1.1.Motivacija i opšte odlike, 1.2.Luisova stara protivčinjenička teorija uzročnosti, 1.3.Problemi stare teorije, 1.4.Luisova nova protivčinjenička teorija uzročnosti, 1.5.Problemi nove teorije, 1.6.Tri grupe slučajeva uzročnosti, može se zaključiti da kandidat planira detaljno ispitivanje pomenutih teorija kao i njihovo kritičko preispitivanje u skladu sa predloženom kategorizacijom slučajeva u kojima koristima uzročni govor.

U drugom poglavlju *Uzročni pluralizam* kandidat će se na početku osvrnuti na motivaciju za uzročni pluralizam kako bi u nastavku ispitao adekvatnost već ponuđenih pluralističkih teorija uzročnosti, posebno Holove dualističke teorije, i kako bi na kraju ovog poglavlja ponudio alternativnu pluralističku koncepciju uzročnosti koja se temelji na pojmu uzročnosti kao produkovanja. Kandidat predlaže šest potpoglavlja: 2.1. Motivacija i opšte odlike, 2.2. Uzročni dualizam, 2.3. Problemi uzročnog dualizma 2.4. Druge verzije uzročnog pluralizma, 2.5. Drugi pojam uzroka i teorije produkovanja, 2.6. Osobine uzročnih relacija.

U trećem poglavlju *Pragmatika uzročnog govora* kandidat namerava da ispita koji se kriterijumi upotrebljavaju u govoru prilikom izdvajanja jednog događaja kao glavnog uzroka. Pragmatička razmatranja treba da rasvetle i one slučajeve u kojima govorimo o

uzrocima iako je u pitanju uzrokovanje odsustvom, koji su problematični iz metafizičke perspektive. Predložena potpoglavlja su: 3.1. Pragmatika uzročnog govora i pojam „glavnog uzroka“ i 3.2. Pragmatika uzročnog govora i uzrokovanje odsustvom.

U *Zaključku* kao četvrtom poglavlju doktorske teze kandidat će napraviti rekapitulaciju svog istraživanja i izdvojiti najbitnije zaključke do kojih je došao tokom njega. Takođe, ukazaće na potencijalne probleme sa kojima ponuđeni pristup može da se susretne u budućem ispitivanju.

4. Osnovne hipoteze

Dve su centralne hipoteze koje kandidat istražuje u svojoj disertaciji. Prva hipoteza je da teorije uzročnosti koje nisu pluralističke ne mogu poslužiti kao adekvatne teorije uzročnog govora. U prilog ovoj hipotezi u disertaciji će biti argumentovano iz ugla raznovrsnosti grupa slučajeva koje nazivamo uzročnim. Isto tako, u svrhu potkrepljivanja ove hipoteze kandidat će se baviti analizom i kritikom protivčinjeničke teorije uzročnosti, gde će nastojati da pokaže očigledan nedostatak pristupa koji nije pluralistički.

Druga osnovna hipoteza rada biće tvrdnja da se u uzročnom govoru rukovodimo dvama pojmovima uzroka, te da je neophodno teoriju uzročnosti formulisati kao pluralističku teoriju koja će moći da obuhvati i adekvatno objasni sve one slučajeve koje smo spremni da nazovemo uzročnim odnosom. Kao jedan deo istraživanja u okviru ove hipoteze kandidat se bavi problemom na koji način odrediti ove pojmove uzroka i kako definisati podrazumevane uzročne relacije.

5. Istraživačke metode

Metode koje će kandidat koristiti prilikom istraživanja u skladu su sa tradicijom analitičke filozofije. Jedan deo disertacije tiče se meta-teorijske analize različitih

problema s kojima se različite pozicije povodom uzročnog govora susreću. U tom delu glavne metode biće kritička i komparativna analiza relevantne literature.

Budući da je centralna tema ove disertacije uzročna teorija koja je suštinski pojmovna analiza, glavne istraživačke metode biće semantička analiza pojma uzroka i lingvistička analiza samog uzročnog govora, kako u svakodnevnom tako i u naučnom kontekstu. U tom istraživanju važnu ulogu igraće i posmatranje neposrednih jezičkih intuicija u vezi s tim šta smo spremni da nazovemo uzrokom u neki odgovarajućim slučajevima.

U okviru pojmovne analize, prema rečima kandidata, značajna je i uloga misaonih eksperimenata (a ne tek empirijski zasnovanih zaključaka) budući da oni omogućavaju definisanje pojma uzroka tako da se on može primenjivati i na moguće svetove sa drugačijim empirijskim činjenicama.

6. Očekivani rezultati i naučni doprinos

Iako su inspirisane radovima s kraja XX veka, pluralističke teorije uzročnosti relativno su nove i postale su aktuelne u poslednjih desetak godina, kada je nekolicina autora objavila istraživačke radove na tu temu. U tom smislu, disertacija koju je kandidat predložio bavila bi se jednom jako aktuelnom temom filozofije jezika i savremene metafizike. Centralna tema ove disertacije, da u uzročnom govoru figuriraju dva pojma uzroka, eksplanatorno je privlačna ali i metafizički kontroverzna, i pretenduje na to da se uključi u tekuću debatu o problemima formulisanja i odbrane uzročnog pluralizma.

Naučni doprinos ove disertacije ogledao bi se, pre svega, u tome što bi ona predstavljala prvi obuhvatniji rad na našem jeziku koji se bavi uzročnim pluralizmom u okvirima savremenih teorija uzročnosti. S druge strane, problemi vezani za teoriju uzročnosti tesno su povezani sa glavnim problemima filozofije nauke, teorije saznanja i

filozofije duha, pa bi samim tim ova disertacija potencijalno bila značajna i za te druge oblasti filozofije.

U očekivane rezultate ovog doktorskog rada, prema najavama kandidata iznesenim u predlogu teme disertacije, spada formulisanje dualističke teorije uzročnog govora u kojoj je jedan pojam uzroka takav da nužno poseduje izvesne metafizičke odlike (da je suštinski određen kao izvesni transfer ili proces). Uz to, očekivani rezultat je i prilog kritici Luisove novije protivčinjeničke teorije uzročnosti, pre svega kada je u pitanju kasna asimetrična redundantna uzročnost, kao i jedna obuhvatna klasifikacija svih slučajeva uzročnosti koje jedna adekvatna teorija uzročnog govora mora da obuhvati. Kandidat najavljuje i rezultate na polju pragmatike uzročnog govora, o kojoj je inače relativno malo radova.

7. Zaključak

Prema onome što je Milan Jovanović podneo kao obrazloženje predloga teme svog doktorskog rada, kao i u skladu sa dosadašnjim istraživačkim radom kandidata i pokazanim znanjem iz relevantne oblasti i analitičkim sposobnostima na usmenoj odbrani obrazloženja teme doktorskog rada, dolepotpisana komisija predlaže da se doktorandu Milanu Jovanoviću odobri izrada doktorskog rada na temu *Protivčinjenička teorija uzročnosti i uzročni pluralizam*.

Beograd, 11. mart 2016.

Mentor:

Komisija:

dr Vladan Đorđević, docent
profesor

dr Miloš Arsenijević, redovni

dr Miljana Milojević, docent

dr Radmila Jovanović, docent